

Kolmannen persoonan possessiivisuffiksin viittaussuhteet suomen yleiskielessä¹

0. Johdanto

Suomen kielen erityispiirteisiin kuuluu possessiivinen taivutus, jossa nominin tai verbin nominaalimuodon taivutusmuoto esiintyy possessiivisuffiksillisena. Suomen possessiivisuffiksijärjestelmän historiallisesta kehityksestä ja muotoutumisesta nykyiselle on runsaasti tutkimusta (ks. esim. L. Hakulinen 1979, 111–115 ja viitteissä mainittua kirjallisuutta; Korhonen 1981, 233–245). Vähemmälle huomiolle on jäänyt mm. possessiivisuffiksien viittaussuhteiden kuvaus.

Keskeisistä viittaussuhteista on yleensä lyhyitä esityksiä perinteisissä kieliopissa ja kielioppaissa (esim. Setälä 1973, 88–89; Ikola 2001, 76–77; Itkonen 1997, 77–79). Muita perusteellisemmin asiaa on kuvannut Aarni Penttilä kieliopissaan (1963, 122–126). Tähän tullessa monipuolisimman kuvan possessiivisuffiksien viittaussuhteista saa kuitenkin kahdesta Eeva Lindénin alkuaan 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa ilmestyneestä artikkelista, joista edellinen (1963a) käsittelee lähinnä suomen murteiden edustusta ja jälkimmäinen (1963b) kirjakielessä esiintyviä käytänteitä. Penttilän kieliopin 1. painos (v:lta 1957) oli ilmestynyt ennen Lindénin mainittuja artikkeleja, mutta niissä ei ole viitattu Penttilään. Sen sijaan Penttilä on kielioppinsa toisen painoksen liitteessä (Lisäyksiä ja korjauksia) täydentänyt esitystään Lindénin huomioiden avulla (Penttilä 1963, LIITE, 9–11).

Myöhempiin kielen rakenteen kuvauksiin (erityisesti Hakulinen–Karlsson 1979, Vilkuna 1996, Palander 1998) on kertynyt joukko hyviä lisähuomioita, mutta koska tutkimustieto on hajallaan monissa julkaisuissa eikä vielä kata kaikkia possessiivisuffiksien viittaussuhteita, pyrin tähän kirjoitukseen koko-

¹ Kiitän professori Kaisa Häkkistä ja kahta nimetöntä refereetä hyvistä kommentaiteista.

amaan saavutettuja keskeisiä tutkimustuloksia ja omien huomioideni avulla täydentämään niitä niin, että tuloksena olisi entistä systemaattisempi ja tarkempi kuva asiasta. Kirjoituksen tavoitteena on saada aikaan eräänlainen perusselvitys, jonka pohjalta tutkimusta sitten edelleen voidaan jatkaa. Rajoitan tarkasteluni tällä kertaa koskemaan nykyisessä yleiskielessä² käytettävän pelkän 3. persoonan possessiivisuffiksin (-nsA tai -Vn; tästä lähin usein vain Px) viittaussuhteita ja näistäkin varsinaisesti vain tämän suffiksin viittauskohteita.

Perusaineistonani ovat Lauseopin arkistoon (LA) tähän mennessä tallennetut yleiskieliset tekstit³, yhteensä 40 kpl. Näissä teksteissä on koneen laskemina yhteensä 20 929 virkettä, 36 165 lausetta, 249 959 sanaa ja 5 164 kolmannen persoonan Px:n esiintymää. Kun näistä esiintymistä, jotka tätä kirjoitusta varten tulostettiin lausekonteksteineen, erottelin tehtävänrajaukseni mukaisesti pois tapaukset, joissa Px:n lisäksi on myös persoonapronominin genetiivi *hänen* tai *heidän*, perusaineistokseni jäi vajaat 5 000 (4 739) esimerkkiä.

LA:n esimerkit on säilytetty muuten tulostusmuodossaan, mutta normaalia kirjoitusasua varten niitä on muokattu sekä arkiston antamien monistettujen ohjeiden mukaan että vähän muutenkin. Mainitsen tässä vain, että korosteisena (kursivoituna) esimerkeissä on kulloinkin kyseeseen tulevan Px:n lisäksi sen viittauskohde (ei Px:llinen sana kuten tietokonetulostuksessa) ja että esimerkeistä on karsittu enimpää tutkimuksen kannalta turhia aineksia. Viitemerkinnät ovat tyyppiä LA 9671/380, missä ensimmäinen luku tarkoittaa tiedoston numeroa ja toinen virkkeen numeroa. Koska kirjoitukseni on tarkoitettu deskriptiiviseksi eikä preskriptiiviseksi, jätän LA:n materiaalista huomiota vain esimerkit, jotka syystä tai toisesta ovat mielestäni selvästi epäkieliopillisia. Varsinkin LA:n esimerkkien puuttuessa olen käyttänyt muitakin esimerkkejä, osaksi itse keksimiänikin. Viimeksi mainitut esiintyvät tekstissä lähdeviitteettöminä.

Pelkkä 3. p:n Px eroaa 1. ja 2. p:n vastaavista suffikseista mm. siinä, että sen viittaussuhteet ovat yleensä lauseensisäisiä eli viittaus ei ylitä Px:n esiintymälauseen rajaa. 1. ja 2. p:n suffiksit taas voivat viitata myös lauseen ulkopuolelle puhujaan tai puhuteltavaan. Vaikka 3. p:n Px:n viittauskohde, josta on käytetty myös nimityksiä *korrelaatti* ja *sitoja* (Vilkuna 1996, 228), on yleensä lauseen sisällä, on viittaussuhteiden hierarkiatasossa eroja: viittaussuhde

² Käytän käsitettä *yleiskieli* O. Ikolan tarkoittamassa mielessä, jolloin siihen kuuluu kielioppien ja sanakirjojen kuvaama standardisuomi erityisalojen (esim. eri tieteenalojen) kieli mukaan luettuna (Ikola 1972, 18–19).

³ = tiedostot 9 411, 9 421, 9 441, 9 501, 9 502, 9 521, 9 522, 9 531, 9 532, 9 541, 9 542, 9 561, 9 562, 9 571, 9 572, 9 581, 9 582, 9 611, 9 612, 9 621, 9 622, 9 651, 9 671, 9 672, 9 711, 9 721, 9 731, 9 741, 9 751, 9 761, 9 771, 9 781, 9 791, 9 811, 9 821, 9 831, 9 841, 9 861, 9 911, 9 921

voi olla paitsi lauseensisäinen myös ns. lauseenvastikkeen tai muun lausemais-
sen rakenteen sisäinen sekä lausekkeensisäinen. Lisäksi on joitakin tapauksia,
joissa viittaussuhde ylittää lauseen tai konjunktion rajan. Käytän tätä ryhmit-
telyä esitykseni päädispositiona ja jaottelen Px:n viittauskohteet perinteiseen
tapaan ensisijaisesti lauseopillisen funktion eli lauseenjäsenaseman mukaan.
Monien keskeisten käsitteiden (esim. *lause*, *lauseenvastike*, *subjekti*) moni-
merkityksisyyden vuoksi jaottelu on ollut ongelmallista.

Käytän esityksessäni enimmäkseen perinteisen lauseopin käsitteistöä, joka
kuitenkin sellaisenaan on riittämätön. Niinpä olen monien Px:llisen ilmauk-
sen sisältävien rakenteiden kuvauksessa hyödyntänyt eräiden uudempien kie-
lioppimallien tarjoamaa lisäapua. Vaikka kirjoituksen rakenne saattaa ongel-
matapauksissa edellyttää jonkin kuvaustavan omaksumista esityksen pohjaksi,
olen pyrkinyt pitämään silmällä myös muita kuvaustapoja. Lisäksi Px:ien
viittaussuhteiden kuvauksessa tarvitaan välttämättä semanttis-pragmaattista
selityspohjaa. Käytännön ratkaisunani on eräänlainen parafrasamentelmä,
jonka avulla voidaan havainnollisesti selvittää esim. joidenkin rakenteiden
monitulkintaisuutta ja ennen muuta paljastaa lausekkeen sisään kätkeytyneen
viittaussuhteen olemassaolo, joka on jäänyt tutkimuksessa miltei vaille huo-
miota (vrt. kuitenkin Lindén 1963b).

1. Viittaussuhde lauseen tai lausemaisrakenteen sisäinen

1.1. Viittaussuhteena subjekti tai lauseenjäsen⁴, jolla on subjektin piirteitä

Termillä *subjekti* on eri kielioppimalleissa kuvattu monia osittain päällekkäi-
siä asioita. Hakulisen ja Karlssonin mukaan (1979, 158) perinteisessä kieli-
opissa on subjektilla voitu tarkoittaa (1) *loogista* eli *asiasubjektia* (vastaa trans-
formaatiokieliopin syväsubjektia), (2) *kieliopillista subjektia* (pintarakenteen
subjektia), (3) *psykologista subjektia* eli teemaa sekä (4) semanttisesti määri-
teltyä subjektia eli *tekijää*, joka on verrattavissa sijakieliopin agenttiiviin. Agen-
tiivin lisäksi kieliopillinen subjekti voi edustaa monia muitakin ”syväsjoja”
tai valenssirooleja (ks. esim. mt., 103). Perinteisessä suomen kieliopissa on
käytetty myös käsitettä *ajatussubjekti*, jota voidaan verrata lähinnä teema-
reema-mallin teemaan (ks. Ikola 2001, 76; Itkonen 1997, 78).

Tämän kirjoituksen tarpeisiin sopivalta tuntui käsittää subjekti väljästi.
Huomaatan kuitenkin siitä, että Px:n viittaussuhteena olevat objektit käsitel-
lään omassa luvussaan, vaikka passiivin objektia silloin, kun se esiintyy lau-
seen teemana (esim. *Karhu* ammuttiin pesäänsä), on saatettu nimittää ajatus-

⁴ *Lauseenjäsen* tässä kirjoituksessa ymmärrettynä niin, että se käsittää myös Px:n viittaussuhteina olevat lausekkeet.

subjektiksi (Ikola 2001, 76). Subjekti-kategoriaan liittyvistä ongelmista enemmän esim. Hakulinen–Karlsson 1979, 158–172; A. Hakulinen 1983, 238–251; Vilkuna 1996, 153–161; Hakanen 1996, 29–34.

Jos käsitetään termi *nominaalilauseke* (NP) väljästi (ks. Hakulinen–Karlsson 1979, 112), pelkän 3. p:n Px:n viittauskohteena oleva subjekti on aina nominaalilauseke. Yksinkertaisuuden vuoksi merkitsevän esimerkkeihin kursivilla yleensä vain NP:n *edussanan* (termistä ks. Vilkuna 1996, 58–62), joka yksinäänkin edustaa lauseketta ja usein sen muodostaakin.

1.1.1. Viittauskohde nominatiivissa⁵

Käsittelen ensin tapauksia, joissa subjekti on pantu ilmi, ja sitten niitä ilmaus-tyyppejä, joissa subjekti puuttuu ilmi.

Px:n tavallisin viittauskohde – jos käytetään vain jakoa eksistentiaalisiin ja ei-eksistentiaalisiin lauseisiin – on erityyppisten ei-eksistentiaalisten (perus)lauseiden ja niiden erilaisten laajentumien nominatiivisubjekti (lause-tyypeistä tarkemmin, ks. Hakulinen–Karlsson 1979, asiahakemisto). Joukko esimerkkejä:

- (1) Usein *luonto* pitää salaisuutensa, (LA 9622/415)
- (2) *Ihminen* on siis toiminnallaan ilmeisesti muuttamassa maapallon ilmaston luonnontilaista kehitystä. (LA 9831/270)
- (3) Tarkkuudessaan *teksti* on väsyttävää, (LA 9562/431)
- (4) – – jokainen *allergikko* voi itse yrittää vähentää allergiansa oireita. (LA 9622/186)
- (5) – – ruuna *Hilumikki* oli täysin omaa luokkaansa – –. (LA 9581/103)
- (6) Sitä paitsi *hallitus* on ollut monia edeltäjiään nopeampi käynnistämään elvytystoimia. (LA 9821/70)
- (7) – – kansakunnan parhaat *pojat ja tyttäret* ovat *otsansa* hiessä iskenneet tulisen tarmon kipunan kehityksen neitseelliseen nuotioon. (LA 9672/421)
- (8) *Demokratiahan* vaatii tietyt, osin hyvinkin korkeatasoiset edellytykset onnistuakseen. (LA 9831/118)
- (9) Isä *Quijote* väittää polveutuvansa mielevästä Salamancan ritarista. (LA 9561/470)
- (10) *Jumala* antakoon teille kaikille armonsa ja siunauksensa. (LA 9841/411)

Esimerkeissä (1)–(10), kuten perusaineistossani yleensä muutenkin, Px:n viittauskohde on lauseen alkupuolella eli teemaosassa⁶, mikä onkin tavallis-

⁵ Px:ien viittauskohteet on tässä ja muuallakin kirjoituksessa luokiteltu kielessä ilmi pantujen viittauskohteiden mukaan. Ilmi panemattomat viittauskohteet käsitellään näiden rinnalla.

⁶ Käsitteet *teema* ja *reema* ymmärrettyinä siihen tapaan kuin *Nykysuomen lauseopissa* (ks. Hakulinen–Karlsson 1979, 298).

ten ei-eksistentiaalisten irrallisten lauseiden tunnusmerkittömän sanajärjestyksen mukaista.

Koska perusmateriaalin lauseet ovat tekstilauseita, joissa sana- tai itse asiassa lausekkeiden järjestys riippuu informaation virtaamisesta tekstissä, odotuksen mukainen on myös järjestys, jossa subjekti on lauseen reemaosassa. Näitä tapauksia LA:n materiaalissa on niukasti. Pari esimerkkiä:

- (11) Juhlaa kunnioitti läsnäolollaan tasavallan presidentti Urho *Kekkonen*. (LA 9811/83)
- (12) – – syntymän jälkeistä taloudellista tilannetta helpottavat tiedossa olevat *lapsilisät* omalta vähäiseltä osaltaan. (LA 9671/192)

Lauseen reemaosassa on myös perinteisesti käsitetyn tyypillisen eksistentiaalilauseen subjekti. Tapaukset, joissa Px:n viittauskohteena on eksistentiaaliseksi tulkitsemani lauseen nominatiivisubjekti, olivat niin ikään harvinaisia. Pari esimerkkiä, joista toinen on omatekoinen:

- (13) Pihalla on työssään *huoltomies*.
- (14) – – kunnissa on meneillään talousarviotyön *uudistaminen*. (LA 9522/432)

Erikoistapauksia, joiden yhteydessä 3. p:n Px:n viittauskohde voi esiintyä nominatiivin lisäksi 1. infinitiivin lyhyemmässä muodossa, ovat eräät kiteytyneet rakenteet, ns. fraasiverbit (ks. esim. Häkkinen 2000, 6), joita ovat ainakin *on paikallaan ja käy päinsä*:

- (15) onko paikallaan *säätää* uusi laki (LA 9861/223)
- (16) Käykö *päinsä säätää* uusi laki?

NP:n *säätää uusi laki* parafraasi on nominaalite *uuden lain säätäminen*, joka myönteisessä väitelauseessa sijoittuisi lauseen alkuun: *Uuden lain säätäminen on paikallaan ~ käy päinsä*. Jos semanttista tulkintaa jatketaan edelleen, NP:t *säätää uusi laki* ja *uuden lain säätäminen* ovat korvattavissa ainakin piilosubjektisella passiivisella *että*-lauseella tai rakenteella, jossa *että*-lause on pronominin *se* attribuuttina: (*se*) *että säädetään uusi laki*, jolloin Px:n viittauskohteena on subjektina oleva (*se*) *että*-lause.

Pelkkä 3. p:n Px voi viitata paitsi lauseen myös ns. lauseenvastikkeen nominatiivisubjektiin. Termi *lauseenvastike* kuuluu suomen lauseopin ongelmakäsitteisiin. Kirjassaan *Lauseenvastikeoppia* (1974) Osmo Ikola on selvittänyt termin käyttöä aiemmassa tutkimuksessa sekä esittänyt oman tiettyihin kriteereihin nojaavan lauseenvastikkeiden luokituksensa, jossa lauseenvastikkeiden määrää on toisaalta vähennetty, toisaalta hiukan lisätty ja myös nimityksiä osin uudistettu. Hakulisen ja Karlssonin *Nykysuomen lauseoppia* -teoksessa (1979) ongelmaa on vältetty jättämällä syrjään Ikolan termistö ja suurelta osin myös perinteinen lauseenvastikenenimistö. Tekijät eivät näköjään ole pitäneet tarpeellisena tai mahdollisena lauseenvastikkeiden selvää rajaamista

muista rakenteista, vaikka ovat käsitettä käyttäneetkin (ks. mts. 79 ja asiahakemistosta *lauseenvastike*). Viimeksi *lauseenvastikkeen* määrittelyongelmiin on puuttunut Kalevi Wiik, joka on tehnyt perusteellisen kartoituksen siitä, mitä eri tutkijat ovat lauseenvastikkeella tarkoittaneet. Hänkin on joutunut jättämään auki kysymyksen siitä, miten lauseenvastike pitäisi määritellä (1983, 293).

Ne lausemaisuuksien piirteet, joita on käytetty kriteereinä lauseenvastikkeen määrittelyssä, jakautuvat kovin oikullisesti eri rakenteiden osalle. Niinpä edelleen joudutaan Ikolan tavoin (1974, 87) myöntämään, ettei ”aivan yksinkertaisen selkeää kriteeriä”, jolla lauseenvastikkeet voitaisiin erottaa muista rakenteista, ole löytynyt. Tässä kirjoituksessa termiä *lauseenvastike* käytetään väljästi kuitenkin tarvittaessa mainiten, kenen tutkijan käyttämästä käsitteestä on kyse.

Lauseenvastikkeita, joiden nominatiivisubjekti on 3. p:n Px:n viittauskohdeena, ovat perusmateriaalissani tietyntyyppiset referatiiviset lauseenvastikkeet (Ikolan termi) tai partisiippirakenteet (perinteinen nimitys) sekä tietynlaiset Ikolan status- tai statuaalisiksi lauseenvastikkeiksi kutsumat rakenteet, joiden perinteinen nimi on nominativus absolutus.

Puheena olevasta referatiivisen lauseenvastikkeen tyyppistä on seuraavallaisia LA:n esimerkkejä:

- (15) Tällä tapaa ei *Helsingin Sanomat* näy tuntevan tarvetta asettaa kysymyksiään. (LA 9731/361)
- (16) Samoin kuin Gorbatsšov, myös *Jeltsin* näyttää keskittävän itselleen mahdollisimman paljon valtaa. (LA 9622/249)
- (17) – – *Aino-patsas* ei tuntunut oikein viihtyvän uudessa asuinympäristössään. (LA 9711/114)

Tämä lauseenvastike on siitä erikoinen, että sen subjekti voidaan tulkita samalla kertaa myös hallitsevan lauseen kieliopilliseksi subjektiksi (rakenteen ominaisuuksista ja analysoinnista eri teorioiden valossa enemmän Ikola 1974, 25–28; Hakulinen–Karlsson 1979, 347–348).

Tässä tarkasteltava status-lauseenvastikkeen tyyppi näyttää seuraavalta:

- (18) Niittokone oli asemalaiturilla, *aisat* erillään. (LA 9911/117)
- (19) Joku Saima tuli vastaan, *purjeet* levällään. (LA 9711/414)

Useammin kuin lauseenvastikkeen subjektiiin, kuten tässä, statuaalisessa lauseenvastikkeessa oleva Px viittaa hallitsevan lauseen subjektiiin. Tästä on edellä esimerkki (7). Niin kuin (7) osoittaa, Px voi sijaita rakenteen predikaattiosan lisäksi myös rakenteen subjektissa. Itse asiassa Px on mahdollinen molemmissakin yhtä aikaa: *Elmeri* istui poikansa sylissä. Erityyppisiä status-lauseenvastikkeita on kuvannut Ikola (1974, 50–55), ja yksityiskohtaisesti niitä on analysoinut mm. Hakanen (1972, 65–73). Hakulinen ja Karlsson (1979, 204) ovat kuvanneet nominativus ja partitivus absolutuksen verbin

vapaisiin määritteisiin kuuluvana blokkiaadverbiaalina, jonka jäsenten keskinäisiin suhteisiin he eivät ole millään tavalla puuttuneet.

Ikolan terminologiaa käyttäkseni kielessä ovat 3. p:n Px:n viittauskohteina mahdollisia myös eksistentiaalisen nesessiivisen lauseenvastikkeen nominatiivisubjekti (20) ja eksistentiaalisen permissiivisen lauseenvastikkeen nominatiivisubjekti (21):

- (20) Pihalla täytyy olla työssään *huoltomies*.
- (21) Varastoon annettiin jäädä paikoilleen vain *kelkka ja sukset*. (Ikolalta mukailtu esimerkki, ks. 1974, 30.)

Nämä ilmaustyytit puuttuivat LA:n aineistosta.

Niistä lauseista, joissa 3. p:n Px:n viittauskohteena oleva kieliopillinen ja/tai semanttinen subjekti jää panematta ilmi, tulevat tässä kyseeseen geneeriset lauseet (22)–(25) ja passiivilauseet (26)–(29):

- (22) Näinä aikoina kokee itsensä vähän kuin Koiviston ääneksi korvessa. (LA 9651/17)
- (23) Etukäteen paikkalipun varaamalla voi istumapaikkansa varmistaa. (LA 9522/467)
- (24) että yksinkertaisemminkin voi leipänsä ansaita. (LA 9541/219)
- (25) Voisiko toivoa itselleen tai lähimmilleen parempaa joululahjaa kuin se, että voi tuntea olevansa iloinen ja onnellinen ja kokea omaavansa mielenrauhan sekä olleensa lähimmilleen hyväksi. (LA 9651/100)
- (26) eikä paljasteta tunteitaan. (LA 9711/33)
- (27) että tehdään vastoin omaatuntoaan. (LA 9781/264)
- (28) Tuona aikana ei venäläisiä sukellusveneitä olla huomaavinaan. (LA 9571/588)
- (29) mikäli asiaan paneuduttaisiin tosissaan. (LA 9651/367)

Sekä geneerisissä että passiivilauseissa voi pääverbinä esiintyä yleensä vain henkilötarkoitteisen subjektin hyväksyvä verbi. Näitä lauseita käytetään, kun subjektin tarkoite syystä tai toisesta halutaan epämääräistä eli jättää tarkasti identifioimatta. Osassa Px:llisiä ilmauksia ((22), (28), (29)) Px on paikallinen.

Geneerisen lauseen piilosubjektin, jota tässä kirjoituksessa voidaan nimitellä myös nollasubjektiksi ja merkitä nollalla (\emptyset), on selitetty tarkoittavan ketä tahansa ihmistä niin, että sen parafrasiksi sopisi 'kuka tahansa' (Hakulinen-Karlsson 1979, 235). Näin onkin usein, mutta tämä on liiallinen yleistys, sillä jo mainituissa esimerkeissä voidaan vaihtelevin edellytyksin piilosubjektin tulkita tarkoittavan paitsi samaa kuin pronomini-ilmaus 'kuka tahansa' (23) myös samaa kuin pronominit 'jokainen', 'kukin' (23), 'joku' (24) ja 'kukaan' (25). Jos pronomini sijoitetaan piilosubjektin paikalle, lause muuttuu muodoltaan ei-geneeriseksi. Passiivin piilosubjektia taas ei voida panna ilmi (vrt. puhekielisenä pidettyyn *me mennään* -tyyppiin, jossa passiivia voidaan pitää aktiivisen persoonamuodon osana).

Geneerisen lauseen piilosubjekti saattaa kielenkäyttötilanteessa tarkoittaa myös puhujaa/puhujia tai puhuteltavaa/puhuteltavia (ks. Vilkuna 1966, 139), jolloin siis on kyse 1. tai 2. persoonasta. Niinpä esim. lause

(30) *Pienempäänsä ei saa kiusata*

voidaan tilanteen mukaan ymmärtää niin, että piilosubjekti tarkoittaa 'sinua' tai 'teitä'. Geneeristen nollalauseiden tulkinta joudutaan tässä kirjoituksessa rajoittamaan lähinnä vain tarkasteltavasta kielimateriaalista tehtyihin omiin havaintoihin, vaikka nämä lauseet ovat viime aikoina herättäneet vilkasta keskustelua (ks. Laitinen 1995, 337– ja siellä mainittua kirjallisuutta).

Samantapaisia huomioita voidaan tehdä passiivilauseista. On mahdollista, että jopa yhden ja saman passiivilauseen

(31) *Täällä vain maataan selälläin*

piilosubjektin voidaan kielenkäyttötilanteen mukaan tulkita vastaavan merkitykseltään mitä tahansa yksikön tai monikon persoonapronominia ('minä', 'me' esim. vastauksessa kysymykseen "Mitäs täällä tehdään?", 'sinä', 'te' toteamuksessa vuoteessa valveilla lojuvalle/lojuville, 'hän', 'he' toteamuksessa jollekulle muulle vuoteessa nukkuvasta/nukkuvista). Kuten edellä sanotusta ilmenee, Px:n viittauskohteen selvittelyssä tarvitaan myös tilannekontekstin huomioonottamista.

Esimerkkien (26) ja (27) tyyppisten lauseiden takia, joita on pidetty virheellisinä tai epäkieliopillisina (esim. Hakulinen–Karlsson 1979, 254; vrt. Vilkuna 1996, 140), passiivin piilosubjektia ei perinteisissä esityksissä ole mainittu 3. p:n Px:n viittauskohteena. Penttilä (1963, 125) on nimenomaan todennut: "Passiivimuotojen subjektipersonaan 3. pers:n omistusliite ei voi viitata --."

Näin jyrkkä kanta on perusteeton, sillä esimerkit (28), (29) ja (31) ja lisäksi (32)–(35) tuntuvat yleiskielessäkin hyväksyttäviltä (vrt. Ikola 1974, 65–67):

(32) *Ollaan aina ollakseen (rakenne tuttu iskelmätekstistäkin).*

(33) *Oltiin juuri saavuttamaisillaan tavoite.*

(34) *Asiasta ei oltu tietääkseenkään.*

(35) *Siellä vain kiroiltiin kiroilemistaan.*

Esimerkkien (29) ja (31) edustamat ilmaustyyppit näyttävät esiintymisedellytyksiltään vapaimmilla. Niissä Px:llinen ilmaus on olosijaisena adverbiaalina ilmaisemassa tekemisen tilaa tai asentoa. Muut tapaukset, (28), (32)–(35), edustavat enemmän tai vähemmän kiteytyneitä rakenteita, joilla on varsin tarkat esiintymisehdot (vrt. Ikola 1974, 65–68, Hakulinen–Karlsson 1979, 234–235). Rakenteiden (28), (29), (32)–(35) harvinaisuutta kuvaa osaltaan se, että LA:n laajasta materiaalista haaviini ovat tarttuneet vain esimerkit (28) ja (29).

1.1.2. Viittauskohde partitiivissa

Tässä puheeksi tuleva asia liittyy osaltaan suomen ns. eksistentiaalilauseiden problematiikkaan, jota suuri joukko tutkijoita on selvitetty 1950-luvulta lähtien (ks. esim. Hakulinen–Karlsson 1979, 95–97 ja siellä mainittua kirjallisuutta, Huumo ja Perko 1993, Huumo 1994, 1997, 1999). Aluksi pieni esimerkistö:

- (36) Kuitenkin *yhteyksiä* tekniikan ja teknisiin sovelluksiin syntyy luonnostaan, (LA 9761/97)
- (37) Pihalla on työssään *huoltomiehiä*.
- (38) Pihalla on *huoltomiehiä* tekemässä työtään.
- (39) ?Useita *sotilaita* on saanut taisteluissa surmansa.
- (40) *Pihalla tekee *huoltomiehiä* työtään.

Omaa kieltään partitiivisubjektin harvinaisuudesta Px:n viittauskohteena puhuu se, että LA:n laajasta aineistosta löysin vain kaksi esimerkkiä, joista toinen (36) on edellä. Yksi syy on se, että esimerkkien tapaisissa yksinkertaisissa lauseissa voi luontevimmin esiintyä predikaattina, kuten tunnettua, lähinnä vain pieni joukko intransitiivisia verbejä, joista eksistenssiä ilmaiseva *olla* on tyyppillisin.

Niinpä lauseita, joissa predikaattiverbiin liittyy objekti kuten esimerkeissä (39) ja (40), on perinteisesti pidetty kategorisesti epäkieliopillisina (esim. Ikola 2001, 142). Viime aikoina on kuitenkin kielenkäytössä alkanut esiintyä (39):n tyyppisiä lauseita, joissa partitiivisubjektiin viittaavan Px:n liittäminen predikaattiverbin objektiin tuntuu ainakin joidenkin suomalaisten intuition mukaan olevan hyväksyttävää (asiasta lisää, Hakulinen–Karlsson 1979, 167–170).

Jos epäkieliopillisen lauseen (40) partitiivilla ilmaistua merkityssisältöä pidetään tärkeänä, lauseesta saadaan kieliopillinen (38) pienellä muunnoksella. Tällöin lauseen tyyppi muuttuu ei-eksistentiaalisesta eksistentiaaliseksi ja objekti predikaattiverbin objektista infinitiivin objektiksi.

Seuraavista kielessä täysin mahdollisista rakenteista ei löytynyt esimerkkiä LA:n aineistosta:

- (41) Pihalla täytyy olla työssään *huoltomiehiä*.
- (42) Näin pihalla olevan työssään *huoltomiehiä*.
- (43) Pihalla näkyy olevan työssään *huoltomiehiä*.
- (44) Pihalle annettiin jäädä työhönsä *huoltomiehiä*.

Esimerkeissä Px:n viittauskohteena oleva partitiivijäsen (*huoltomiehiä*) on Ikolan terminologian mukaan eksistentiaalisen lauseenvastikkeen subjekti. Esimerkissä (41) on kyse nesessiivisestä, esimerkeissä (42) ja (43) referatiivisesta ja esimerkissä (44) permissiivisestä lauseenvastikkeesta (vrt. kohtiin 1.1.1. ja 1.1.3., joissa käsitellään vastaavia ei-eksistentiaalisia rakenteita).

1.1.3. Viittauskohde genetiivissä

Puheeksi tulevissa ilmauksissa genetiivijäsen on yleisimmän tulkinnan mukaan lauseenvastikkeen tai ainakin jonkin tutkijan lauseenvastikkeeksi selittämän rakenteen subjekti. Huomautan erikseen siitä, että tässä luvussa käsitellään myös tapaukset, joissa Px:n viittauskohteena olevan genetiivijäsenen paikalla on 3. p:n Px viittausta edelleen välittämässä.

Ns. nesessiivisiä lauseita, esim. *Elmerin täytyy lähteä*, tai niihin sisältyviä nesessiivisiä lauseenvastikkeita (Ikolan termi; mainitussa esimerkissä *Elmerin lähteä*) on tässä tarkasteltavan optionaalisen genetiivijäsenen osalta tulkitu lähinnä kolmella tavalla: genetiivijäsen on perinteisesti selitetty datiiyadi-verbialiksi (Setälä 1973, 47), sittemmin lauseenvastikkeen subjektiksi (Ikola 2001, 173) tai koko lauseen kieliopilliseksi eli pintasubjektiksi (Hakulinen-Karlsson 1979, 158).

Mainittuihin nesessiivi-ilmauksiin on laajimmillaan (Ikola 1974) sisällytetty kirjavahko joukko rakenteita, joiden ainoaksi todella yhteiseksi piirteeksi ei-eksistentiaalisissa tapauksissa jää valinnaisen genetiivisubjektin esiintyminen. Nesessiivisyyden merkityspiirre, joka näkyy esim. nimityksissä nesessiivinen lause, nesessiivirakenne, nesessiivinen lauseenvastike, ei, kuten Ikola itsekin on todennut (1974, 41), ole kaikille hänen nesessiivisiin lauseenvastikkeisiin lukemilleen rakenteille ominainen.

Ikolan esimerkistöä on erotettavissa kymmenkunta toisistaan tavalla tai toisella poikkeavaa ilmaustyyppiä, joihin on mahdollista lisätä genetiivijäsen: 1) *täytyy jne. lähteä*, 2) *on lähdeävä*, 3) *on hyvä, parasta jne. lähteä*, 4) *on pakko jne. lähteä*, 5) *on, käy lähteminen*, 6) *tekee mieli lähteä*, 7) *näyttää, tuntuu mahdottomalta jne. lähteä*, 8) *käy, tulee mahdolliseksi jne. lähteä*, 9) *jos ~ kun olisi ~ olisikohan lähteä* (rakenteiden ominaisuuksista enemmän Ikola 1974, 33–41).

Genetiivijäsenen lisääminen on ilman muuta selvää tyypeissä 1–6: *Elmerin täytyy lähteä jne.*, mutta ongelmallisempaa ainakin tyypeissä 7 ja 8. Ikolalla on tosin esimerkit *Näyttää mahdottomalta meidän pelastua* ja *Meidän käy mahdolliseksi pelastua* (1974, 38). Näitä luonnollisemmilta tuntuvat ilmaukset *Meistä näyttää mahdottomalta pelastua* ja *Meille käy mahdolliseksi pelastua*, joissa genetiivin paikalla on elatiivi ja allatiivi. Nämä ilmaukset voidaan tulkita genetiivijäsenen sisältävien rakenteiden parafraseiksi (vrt. kuitenkin *?Elmeristä näyttää mahdottomalta meidän pelastua*). Tyypistä 9 on tässä kirjoituksessa Ikolalta saatu esimerkki (56).

Nesessiivilauseiden tulkinta on osoittautunut erittäin visaiseksi tehtäväksi. Toistaiseksi suhteellisen uusikaan tulkinta, jota tässä kirjoituksessa edustavat Hakulinen ja Karlsson lauseopissaan, ei pure kaikkiin nesessiivirakenteisiin yhtä hyvin. Genetiivin selittäminen nesessiivisen lauseen kieliopilliseksi subjektiksi, mikä poikkeaa perinteisestä käsityksestä, edellyttää yksinkertaisen

nesessiivisen lauseen loppuosankin tulkitsemista uudelleen. Näin Hakulinen ja Karlsson ovat tehneetkin selittäessään esim. rakenteisiin *Elmerin täytyy mennä*, *Elmerin on mentävä* sisältyvät ilmaukset *täytyy mennä* ja *on mentävä* pintarakenteessa verbiketjuksi (*täytyy mennä*) ja verbiliitoksi (*on mentävä*) (1979, 232, 234).

Mainittu selitys ei sovi luonnostaan esim. ilmaustyyppiin *on pakko mennä*, jolle Hakulinen ja Karlsson ovat esittäneet myös toisenlaisen tulkinnan: sen mukaan infinitiivi on attribuutti ja lause on subjektiton. Teksti jatkuu edelleen: ”Siihen voi kuitenkin liittyä genetiivisubjekti, koska predikaatti on nesessiivinen –”. (Ks. 1979, 171–172.) Selitys saattaa äkkiä tuntua hämävältä mm. siitä syystä, että subjektittomuudella tarkoitetaan vain kieliopillisen ilmisubjektin puuttumista. Rakenne *on pakko mennä* sisältää tietenkin piilosubjektin, geneerisen nollan. Samassa yhteydessä (1979, 171) Hakulinen ja Karlsson mainitsevat kaksi vanhempaa jäsennostapaa, joissa *pakko*-konstituenttia on pidetty joko subjektina tai predikaatiivina.

Laitinen puolestaan on osoittanut, että etenkin puhutun suomen nesessiivirakenteissa lisäongelmana tavattavan subjektin sijanvaihtelun (genetiivi/nominatiivi) selittämiseksi pelkkä kieliopin tasolla tapahtuva tarkastelu on riittämätön. Tämä vaihtelu tulee paremmin ymmärrettäväksi, kun sitä lähestytään puhetilanteeseen sisältyvän semantiikan pohjalta (Laitinen 1992, tiivistetysti 263–278 ja siellä mainittu kirjallisuus).

Ikolan nesessiivisen lauseenvastikkeen piiriin kokoamia ilmauksia on siis tulkittu kovin monin eri tavoin. Tämä selittynee pitkälti siitä, että joukossa on monia ainakin osaksi idiomistuneita ilmauksia, jotka kerta kaikkiaan eivät ole yksiselitteisesti tulkittavissa minkään tähänastisen kielioppimallin avulla (vrt. Hakulinen–Karlsson 1979, 172).

Seuraavaksi LA:n esimerkkejä sellaisista puheena olevista rakenteista, joissa genetiivijäsen tai geneeristen tapausten⁷ nollasubjekti on 3. p:n Px:n viittauskohteena:

- (45) *Komitean* tulisi saada työnsä valmiiksi ensi vuoden loppuun mennessä. (LA 9611/367)
- (46) Pitäisi [= Ø:n pitäisi] käyttää omaa järkeään. (LA 9542/38)
- (47) *Jokaisen* on kuljettava oma tiensä, käytävä oma koulunsa. (LA 9781/70)
- (48) On [= Ø:n on] koottava kaikki henkiset voimansa (LA 9651/441)
- (49) Nykypäivien itsenäistyneiden *algerialaisten* on hyvä rakentaa tulevaisuutensa tälle ranskalaisten luomalle pohjalle. (LA 9711/249)
- (50) joten [Ø:n] on parasta pitää aloite omissa käsissään kaiken aikaa. (LA 9672/11)
- (51) jossa *näiden* oli määrä tehtävänsä suorittaa. (LA 9781/51)

⁷ Tässä geneerisiksi luokitteliani rakenteita Ikola (1974, 33–) pitää systemaattisesti passiivisina, mikä on vaihtoehtoinen tulkinta siinä mielessä, että myös passiivi on piilosubjektinen rakenne.

LA:n aineistosta puuttuvat seuraavantapaiset esimerkit edellä mainituista tyypeistä 5–9:

- (52) *Elmerin* on lähteminen kotiinsa.
- (53) *Elmerin* tekee mieli lähteä kotiinsa.
- (54) ?Näyttää mahdottomalta *Elmerin* lähteä kotiinsa.
- (55) ?*Elmerin* tuli mahdolliseksi ~ tavaksi lähteä kotiinsa.
- (56) Kun olisi mennä tuntoonsa itse *kunkin*. (Ikola 1974, 40)

Syykin näyttää selvältä: idiomistunutta rakennetta (53) lukuun ottamatta ilmaustyyppit ovat nykyisessä yleiskielessä harvinaisia tai kyseenalaisia.

Tekee mieli -ilmaukseen verrattavia idiomien tapaisia sanontoja ovat vielä ainakin *tulee uni* ja *on, tulee, käy sääli ~ käy sääliksi* (ks. NS, s.v. sääli, vrt. PS), joiden pohjalta voidaan muodostaa tähän kirjoitukseen kuuluvia rakenteita:

- (57) *Elmerin* tuli uni parhaiten kotonaan.
- (58) *Elmerin* kävi sääliksi vanhaa koiraansa.

Näiden kuuluminen tässä yhteydessä esiteltäviin ei ole kiistatonta, sillä esim. vaihtelusuhteet *Elmerin ~ Elmerille tuli uni*, *Elmerin ~ Elmerillä on sääli* tuovat helposti mieleen perinteisen adverbiaalitulkinnan (ks. Hakulinen–Karlsson 1979, 171–172).

Nesessiivirakenteisiin tavallaan liittyvänä otetaan puheeksi vielä seuraava vertailurakenne:

- (59) *hänen* ei auttanut muu kuin pyyhkiä *kätensä* housuntakamuksiin —. (LA 9911/393) [*hänen ei auttanut muu kuin* tässä tulkittuna = *hänen piti vain*]

Vaikka pelkän 3. p:n Px:n viittaussuhde ei nykyisessä yleiskielessä juurikaan ylitä lauserajaa, niin se voi tällaisessa tapauksessa ylittää konjunktion *kuin* (vrt. Itkonen 1977, 78). Vertailurakenteiden kuvaus on osoittautunut ongelmaksi, jota toistaiseksi ei liene ratkaistu vakuuttavalla tavalla (ks. Hakulinen–Karlsson 1979, 326–327). Vertailurakenteiden tulkinnasta lisää luvussa 3.

Sellaisessa yleiskielessä täysin mahdollisessa, joskin LA:n aineistosta puuttuvassa rakenteessa kuin

- (60) *Elmerin* tuli kerrottua ~ kerrotuksi *asiansa*,

johon Ikolan mukaan sisältyy ns. fortutiivinen lauseenvastike (*Elmerin kerrottua ~ kerrotuksi asiansa*), Px:n viittauskohdeena oleva genetiivijäsen on lauseenvastikkeen subjekti (rakenteen analyysia Ikola 1974, 41–42). Hakulisen ja Karlssonin edustaman näkemyksen mukaan genetiivijäsen olisi nähtävästi tulkittava lauseen kieliopilliseksi subjektiksi (vrt. parafraaseihin *Elmeri tuli kertoneeksi ~ sattui kertomaan asiansa*). He kylläkään eivät käsittele tätä

rakennetta lauseopissaan, mistä on huomauttanut jo Eeva Kangasmaa-Minn teoksen arvostelussaan (1982, 222).

Viimeksi mainitut rakenteet (59) ja (60) voivat esiintyä myös geneerisinä vailla genetiivijäsentä, (59) ilman muuta ja (60) ainakin ehdollisesti: *Tulipahan [Ø:n] kerrottua ~ kerrotuksi asiansa.*

Sama mahdollisuus on tavallisimmin antaa, käskää, sallia ja suoda -verbiin varaan rakentuvassa ei-eksistentiaalisessa permissiivisessä lauseenvastikkeessa (Ikolan termi), jota Hakulinen ja Karlsson nimittävät hallitsevaan verbiin nähden *erisubjektiseksi infinitiivirakenteeksi* (1979, 361–362):

- (61) Armeijassa käskettiin [Ø:n] pitää (vrt. [Ø:aa] pitämään) hyvää huolta varusteistaan.
 (62) Dorka kansa antoi [Ø:n] tappaa tribuuninsa... (LA 9921/633)

Esimerkissä (61) lähinnä yleistieto neuvoo tulkitsemaan, ettei ole kyse käskijöiden, vaan käskettävien varusteista. (62) eroaa (61):stä siinä, että (62):ssa Px:n käsitetään viittaavan hallitsevan lauseen eikä infinitiivin subjettiin.

Useimmissa LA:n esimerkeissä, joita kaikkiaan on vain muutamia, Px viittaa lauseenvastikkeeseen ~ infinitiivirakenteen ilmi pantuun genetiivisubjektiin:

- (63) vaan suomalaisen tapaan *asioiden* annetaan hoitaa itse itsensä. (LA 9501/197)
 (64) Ehkä olisi ollut viisaampaa antaa *rosvojen* hoidella omat hommansa ja seurata itse sivusta. (LA 9612/378)

Permissiivisen verbin pohjalle rakentuvat ilmaukset sopivat yhdeksi esimerkiksi myös siitä, että pelkän 3. p:n Px:n viittaussuhde voi periaatteessa, joskaan ei aina käytännössä, olla kaksiselitteinen. Vilkunalla on tästä lauseopissaan (1996, 233) seuraavat esimerkit, joissa alaindeksi osoittaa kummankin tulkintavaihtoehdon:

- (65) Lääkäri käski potilaan, nousta pöydälle[en]_{i-j}.
 (66) kokeilla proteesia[an]_{i-j}.

Perinteisen kielenhuollon kanta olisi kai se, että esimerkeissä (65) ja (66) pelkän Px:n olisi katsottava viittaavan infinitiivin subjettiin (*potilaan*). Jos taas olisi haluttu viitata hallitsevan lauseen subjettiin (*lääkäri*), Px:llisen sanan eteen olisi pitänyt lisätä *hänen* (ks. Ikola 2001, 77). Mainittu ”sääntö” sopiikin esimerkkiin (66), sillä toinen tulkinta tekisi esimerkistä lähinnä huvittavan. Esimerkissä (65) taas asia on päinvastoin, sillä siinä huvittavalta tuntuisi ”säännömukainen” tulkinta. Ikola on (mp.) eksplisiittisesti esittänyt mainittuun säännönmukaisuuteen seuraavan poikkeuksen: ”Jos nominaalimuodon ilmaiseman tekemisen suorittajana ei ole elollinen olento, pelkkä suffiksi voi kuitenkin viitata lauseen subjettiin, esim. *Hän ei antanut asian vaivata mieltään*. Hallitsevan lauseen subjettiin viittaamista voidaan tuskin rajata tällä tavalla, vrt. esim.

(67) *Elmeri* antoi koiran nuolaista kättään,

jossa yksittäisen sanan (*käsi*) merkitys estää toisen tulkinnan.

Edellä oleva tarkastelu, joka on vain suuntaa antava todellisesta kielenkäytöstä löytyneen esimerkistön niukkuuden vuoksi sekä siitä syystä, että *hänen* ~ *heidän kättään* -tyyppiset ilmaukset on rajattu tämän kirjoituksen ulkopuolelle, riittänee kuitenkin osoittamaan, että kaikki pelkän 3. p:n Px:n viittauskohteet eivät ole osoitettavissa yksinkertaisen selkeän säännön avulla. Voidaan katsoa, että sääntöjärjestelmä joko vuotaa tai on joustava. Teoriassa mahdollista kaksiselitteisyyttä ei käytännössä esiintynyt paljon, sillä viittauskohteiden tosiasiallinen tulkinta tehdään, Vilkun luonnehdintaa käyttäkseni, ”kontekstin, yleistiedon ja järkevyyden perusteella” (1996, 233).

Pelkän 3. p:n Px:n viittauskohteina ovat varsin tavallisia Ikolan referatiiviksi ja temporaalisiksi lauseenvastikkeiksi kutsumien rakenteiden (perinteisiltä nimiltä partisiippirakenne ja temporaalirakenne) genetiivisubjektit. Näiden selviksi lauseenvastikkeiksi luokiteltujen rakenteiden ominaisuuksia ovat kuvanneet esim. Ikola (1974, 25–, 43–) sekä Hakulinen ja Karlsson (1979, 356–358, 388–391).

LA:n aineistosta löytyi seuraavantapaisia esimerkkejä:

- (68) että valtiovarainministerin *lupauksen* on syytä toivoa todella pitävän paikkansa. (LA 9501/318)
- (69) *joiden* hän sanoo omaisuutta suojellakseen paisutelleen väkivaltarikosten uhkaa –. (LA 9501/232)
- (70) – – *jätikön* ollessa laajimmillaan jään reuna oli kaukana rajojemme ulkopuolella. (LA 9761/31)
- (71) Australialaiset tennisintoilijat riemuitsivat 18-vuotiaan *Cashin* si-
netöityä 3–0 voitollaan cupin Australialle. (LA 9581/371)

Lauseenvastikkeen genetiivisubjektin tulkitseminen lauseenvastikkeeseen sisältyvän Px:n viittauskohteeksi ei ole yhtä selvää referatiivisten lauseenvastikkeiden (edellä esimerkit (68) ja (69)) kuin temporaalisten lauseenvastikkeiden (esimerkit (70) ja (71)) osalta. Samanlaisesta periaatteellisesta kaksitulkintaisuudesta, josta puhuttiin edellä, on Vilkunalla lauseopissaan (1996, 233) mm. seuraava esimerkki:

- (72) Nainen_i toivoi miehen_j muuttavan elämä[nsä]_{i,j}.

Tällaisessa tapauksessa vasta ”ympäristöseikkojen” pohjalta on ratkaistavissa, viittaako Px lauseenvastikkeen vai hallitsevan lauseen subjektiin.

Genetiivisubjekti Px:n viittauskohteena on niin ikään täysin mahdollinen Ikolan kielteiseksi modaaliseksi lauseenvastikkeeksi luokittelemassa ilmaustyyppissä (1974, 47), josta esitän Ikolalta (mp.) mukailun esimerkin:

- (73) Lapsi hukkuu *katselijoiden* tekemättä mitään pelastaakseen hänet.

Eräänlaisen viittauksen ketjuuntumisen voi katsoa olevan kyseessä refera-

tiivisissa ja temporaalisissa lauseenvastikkeissa silloin, kun rakenteen genetiivisubjektia onkin edustamassa Px, jonka välittämänä viittaus kohdistuu hallitsevan lauseen subjektiiin (ks. Kangasmaa-Minn 1982, 219).

- (74) *Elmeri* sanoi pesseensä hampaansa (= *Elmeri* sanoi, että *hän* on pessyt hampaansa; vrt. *Elmeri* sanoi *Eveliinan* pesseen hampaansa).
(75) *Elmeri* oli nukahtanut lukiessaan kirjaansa (*Elmeri* oli nukahtanut, kun *hän* oli lukenut kirjaansa; vrt. *Elmeri* oli nukahtanut *Eveliinan* lukiessa kirjaansa).

Ikolan finaalisiksi lauseenvastikkeeksi kutsuma rakenne (1974, 49–50), jota Hakulinen ja Karlsson (1979, 388–391) nimittävät Vesikansan (1974, 275) mukaan temporaalirakenteen futuuriksi, voi sekin sisältää ketjuviittauksen:

- (76) *Elmeri* otti lainan maksaakseen asuntonsa (= *Elmeri* otti lainan, jota *hän* maksaisi asuntonsa).

Erona referatiivisiin ja temporaalisiin lauseenvastikkeisiin on kuitenkin se, että finaalisessa lauseenvastikkeessa viittauksen välittävä Px (maksaakseen) on pakollinen. Sen paikalla ei genetiivisubjektii (**Eveliinan* maksaaksi) ole lainkaan mahdollinen.

Selvemmästä samaviitteisyydestä on kyse Lauri Hakulisen lauseenvastikkeisiin lukemassa agenttirakenteessa (1979, 582–; vrt. Ikola 1974, 78, Hakulinen–Karlsson 1979, 375–) silloin, kun Px:llisen sanan tarkoite kuuluu läheisesti yhteen hallitsevan lauseen subjektin kanssa:

- (77) *Lapsi* näytti irrottamaansa hammastaan (= *Lapsi* näytti hammastaan, jonka *hän* oli irrottanut; vrt. *Lapsi* näytti hammaslääkärin poistamaa hammastaan).

Vertauskohteina voidaan mainita tyypit *Lapsi näytti irrottamaansa hammasta* ja *Lapsi näytti hammaslääkärin poistamaa hammasta*, jotka voivat merkitä muuta kuin esimerkissä (77) mainitut ilmaukset. Kieliopin vastaisena sen sijaan on pidettävä ilmaustyyppiä *Lapsi näytti poistamaa hammastaan*, josta kokonaan puuttuu agenttipartisiipin ilmaiseman teon tekijä (vrt. *Lapsi näytti poistettua hammastaan*).

Viittausketju, jos sellaisesta voi puhua, voi olla pitempikin kuin tarkastelluissa tapauksissa. Mainitsen vain yhden esimerkin:

- (78) *Lapsi* sanoi näyttäneensä irrottamaansa hammastaan. (Vrt. *Lapsi* sanoi, että *hän* oli näyttänyt hammastaan, jonka *hän* oli irrottanut.)

Tässä esimerkissä *hammastaan*-sanaan sisältyvän Px:n perimmäisenä viittauskohteena on lauseen subjekti (*lapsi*). Jos kaksi edeltävää Px:ää korvataan genetiivijäsenellä (*Lapsi sanoi Elviiran näyttäneen lääkärin irrottamaa hammastaan*), Px:n viittaussuhde ei enää olekaan yksiselitteinen, koska *hammastaan*-sanana Px voi kontekstittomassa lauseessa viitata joko hallitsevan lau-

seen subjektiin (*lapsi*) tai referatiivisen lauseenvastikkeen subjektiin (*Elvii-ran*).

Kun referatiivista lauseenvastiketta tai sitä vastaavaa *että*-lauseetta hallitsevan lauseen predikaattina on ns. sanomis- tai luulemisverbi tai kognitiivisia ja havaintotoimintoja ilmaiseva verbi, referatiivinen lauseenvastike ja *että*-lause voivat samoja verbejä käytettäessä esiintyä rekursiivisina eli niitä voidaan (vaikka vuorotellen tai sekaisin) toistaa toistamistaan. Seuraavassa esimerkissä alaindeksit osoittavat toistetuissa lauseenvastikkeissa Px:n ja sen viittauskohteen yhteenkuuluvuuden:

- (79) Elmeri₁ muisteli poikansa_{1, 2} ilmoittaneen tyttärensä_{2, 3} sanoneen opettajansa₃ kertoneen... (vrt. esim. Elmeri muisteli, että hänen poikansa oli ilmoittanut tyttärensä sanoneen, että hänen opettajansa oliertonut...)

Käytännössä tällainen rekursiivisuus lienee harvinaista ainakin referatiivisen lauseenvastikkeen peräkkäisen toiston osalta, koska LA:n mittavassa materiaalissa ei tällaista tapausta esiintynyt.

1.2. Viittauskohteena adverbiaali

Px:n viittauskohteiden kuvauksessa tullaan tässä luvussa pitkälti toimeen perinteisellä käsityksellä adverbiaalista. Jos muunlaista tulkintaa on esiintynyt, kuten adessiivin osalta, siitä huomautetaan erikseen. Kyseeseen tulevia tapauksia ovat Px:n paikallissijaiset viittauskohteet. Näistä muutamat (etenkin adessiivi) ovat päässeet mukaan kielioppien ja kielioppaiden esityksiin (esim. Ikola 2001, 76; Itkonen 1997, 78; Penttilä 1963, 124). Sen sijaan Lindén (1963b, 75) on esimerkin tai parin avulla osoittanut illatiivia lukuun ottamatta huomanneensa kaikki paikallissijaiset Px:n viittauskohteet. Kuva näistä tarkentuu kuitenkin huomattavasti, kun asiaa tarkastellaan LA:n materiaalin avulla.

1.2.1. Viittauskohde adessiivissa

Otetaan tarkastelun pohjaksi LA:n aineistosta joukko esimerkkejä:

- (80) Mutta *jokaisella* on ilonsa. (LA 9921/988)
 (81) *että vapaudellakin* on omat rajansa. (LA 9521/200)
 (82) *Eurysakeella* on luonnollinen oikeus perintöönsä, (LA 9741/111)
 (83) Laivanrakennuksen ja merentutkimuksen *laboratorioilla* saattaa –
 – olla käytössään valtavat aaltoaltaat. (LA 9771/368)
 (84) *Ihmisellä* pitää olla tosi kovat luulot omasta erinomaisuudestaan,
 (LA 9671/14)

- (85) -- *ulkomaalaisella* on voidakseen tulla maahan oltava -- viisumi, (LA 9421/378)
 (86) *Valtiovallalla* -- luulisi olevan riittävästi puuhaa omissa askareissaankin. (LA 9671/433)
 (87) *Ihmisellä* on oikeus olla ylpeä kotiseudustaan. (LA 9542/280)
 (88) sillä yhä *harvemmallä* on mahdollisuus vaihtaa asuntonsa autoon. (LA 9671/458)
 (89) On [= *Ø:lla* on] siis etuoikeus salata omat asiansa --. (LA 9781/175)
 (90) että *heillä* olisi syytä kuvitella tulevansa toimeen omillaan. (LA 9781/530)
 (91) että *heillä* oli myös kykyä selvittää oma kriisinsä. (LA 9521/175)
 (92) ettei [*Ø:lla*] ole aihetta vakuuttaa itseään, (LA 9611/182)

Esimerkkejä (80)–(82) voitaneen pitää viime aikoina omistusrakenteeksi kutsutun peruslauseen erityistapauksina (minimaalisesta omistusrakenteesta puuttuu Px) ja muita (83)–(92) omistusrakenteen erilaisina laajentumina.

Nimitys ”omistusrakenne” (Hakulinen–Karlsson 1979, 96–97) kuuluu niihin termeihin, jotka vain osittain kuvaavat sitä, mitä niillä tarkoitetaan, sillä omistusrakenteissa on usein kyse muunlaisesta yhteenkuuluvuudesta kuin omistuksesta.

Omistusrakenteen adessiivijäsentä eli ”omistajaa” (esimerkissä (80) *jokaisella*), jossa adessiivilla on abstraktimpi merkitys kuin paikallisuuden ilmaiseminen, on perinteisesti pidetty adverbialina ja ”omistettavaa” (esimerkissä (80) *ilonsa*) subjektina, ja lausetyyppi on perinteisesti sisällytetty eksistentiaalilauseisiin (esim. Hakanen 1972, 42).

Hakulinen ja Karlsson ovat jäsentäneet omistusrakenteeksi nimittämänsä erillisen peruslausetyypin muuten perinteisesti, mutta ovat yleiseksi tulleen tapaan tarkentaneet adessiivijäsenen nimityksen habiitiivadverbialiksi (ks. 1979, 93, 96–97, 209 ja siellä mainittua kirjallisuutta).

Vilkuna taas on koonnut lauseoppiinsa argumentteja myös sen puolesta, että omistusrakenteen adessiivijäsentä voitaisiin pitää subjektina (hänen nimityksensä *obliikvisubjekti*). Tällöin peruslauseen toista NP:tä (”omistettava”) olisi tietenkin pidettävä objektina. Yksi Vilkunan argumenteista on hiukan toisin sanottuna se, että Px:n viittauskohde on subjektihakuinen, mutta Px:llinen ilmaus taas subjektipakoinen, mikä näkyy esim. tavallisissa transitiivilauseissa seuraavasti: *Emäntä talutti koiraansa* / **Emäntänsä talutti koiraan* (ks. Vilkuna 1996, 78–81, 156–158). Jos näin olisi käsitetty, kuten Vilkunan mukaan (1996, 157) tasavahvoin perustein olisi voitu tehdä, omistusrakenteen käsittely olisi kuulunut kohtaan 1.1. Tässä kirjoituksessa on kuitenkin menetelty toisin.

Esimerkki (86) eroaa esimerkeistä (80)–(83) siinä, että Px:n viittaussuhde on lauseenvastikkeeseen eikä lauseen sisäinen, minkä voi todeta parafrasoin *Luulisi, että valtiovallalla on riittävästi puuhaa omissa askareissaankin* avulla.

Tässä Px:n viittauskohteena on lauseenvastikkeen korvaavan sivulauseen adessiivijäsen. Ikolan mukaan (1974, 33, 36–37) myös esimerkit (84) ja (85) olisi tulkittava lauseenvastikepohjalta.

Kun *A:lla on B ~ B:t, B:tä ~ B:itä* -tyyppisten ilmausten *B*-jäsenen paikalla on tietynlainen abstraktinen substantiivi, esimerkeissä (87)–(92) *oikeus, mahdollisuus, etuoikeus, syytä, kykyä, aihetta*, tämä voi saada infinitiiviattribuutin, esimerkeissä (87) jne. *oikeus olla, mahdollisuus vaihtaa* jne. Kun jatkoksi tulee vielä tämän infiniittimuodossa olevan verbin valenssin mukainen 3. p:n Px:n sisältävä jäsen, esimerkissä (88) *mahdollisuus vaihtaa asuntonsa*, niin Px viittaa adessiivijäseneseen. Kun adessiivijäsen puuttuu, kuten edellä esimerkeistä (89) ja (92), lause on geneerinen.

Tapauksesta, jossa infinitiivin sisältävässä rakenteessa olisi konkreettinen substantiivi abstraktisen (*oikeus* jne.) paikalla, ei ole tullut vastaan esimerkiksi, mutta ei sellaisen keksiminen mahdotontakaan ole:

(93) *Elmerillä oli kaikki työkalut korjata autonsa.*

Rakenteen parafraseina mahdolliset *Elmerillä oli kaikki autonsa korjaamisen työkalut, Elmerillä oli kaikki työkalut autonsa korjaamiseen ~ korjaamista varten, Elmerillä oli kaikki työkalut, joilla [hän saattoi] korjata autonsa, Elmerillä oli kaikki työkalut korjatakseen autonsa* osoittavat sen, että konkreettisen substantiivin (*työkalut*) tulkitseminen attribuutiksi on vain yksi mahdollisuus (vrt. Hakulinen–Karlsson 1979, 378–380).

Sen osoittamiseksi, miten vahva Px:n viittauskohde tietynlaisen lauseen tai lauseenvastikkeen adessiivijäsen näyttää olevan, voidaan edeltäneen tarkastelun pohjalta tekaista seuraava esimerkki, jossa kaikki seitsemän possessiivisuffiksia viittaavat lopulta samaan adessiivijäseneseen: *Mennessään työpaikalleen tapansa mukaan autollaan Elmerillä oli ~ saattoi olla ~ täytyi olla ~ luulisi olleen syynsä pitää salkkunsu mukanaan. Jos vaihdetaan Elmerillä oli -ilmauksen tilalle suunnilleen samamerkityksinen, tosin keinotekoiselta tuntuva, ilmaus Elmeri omasi, havaitaan, että joudutaan luopumaan ainakin kahdesta Px:llisestä ilmauksesta, sillä nominatiivisubjekti on käymätön tyypeissä *Elmeri täytyi omata ja *Elmeri luulisi omanneen, joissa nominatiivin paikan ottaa genetiivi. Vaikka nominatiivisubjekti tässä jäikin tappiolle, niin se on kyllä kaikkiaan pelkän 3. p:n Px:n yleisin viittauskohde. Tämä dominoisuus ei pääse näkyviin tässä kirjoituksessa, koska tarkastelu ei ole tilastollista eikä kohdistu possessiivisuffiksillisiin sanoihin, vaan niiden viittauskohteisiin.*

Sellaisissa lauseissa kuin

(94) *Elmerillä on (~ saattaa olla ~ täytyy olla ~ näyttää olevan) tapana (~ tehtävänä ~ aikomuksena) suorittaa velvollisuutensa*

subjektiksi käsitetään infinitiivi (perinteinen jäsenitys) tai NP *suorittaa velvollisuutensa*. Adessiivijäsen edustaa infinitiivin tekijää eli semanttista sub-

jektia (vrt. *Elmeri* suorittaa velvollisuutensa). Puheena olevasta lausetyypistä sattui LA:n aineistostailmääni vain yksi esimerkki, jossa on kyse geneerisestä ilmauksesta:

- (95) Tehtävänähän [\emptyset :lla] on koettaa – – välittää kotimaahan hyödylliseksi havaitsemansa – – tiedot aseistuksesta, (LA 9711/211)

(95) voidaan tulkita yhtä hyvin myös [\emptyset :n] *tehtävänähän on* jne., jolloin Px:n viittauskohde on ilmi panematon genetiiviattribuutti. Ks. 1.4.

Esimerkin (94) tyyppisessä lauseessa infinitiivi-NP:n *suorittaa velvollisuutensa* voi korvata nominaalite *velvollisuutensa suorittaminen*. Näin on nykykielessä pakostakin silloin, kun kyse on lauseenalkuisesta asemasta: *Velvollisuutensa suorittaminen on Elmerillä tapana* (vrt. **Suorittaa velvollisuutensa on Elmerillä tapana*). Sen tyyppiset NP:t kuin *tapa suorittaa velvollisuutensa* ja *suorittaa velvollisuutensa*, jotka voivat sisältää lausekkeensisäisen viittaussuhteen, tulevat käsiteltäviksi tuonnempana (ks. 2.). Lause *Elmerillä on tapana suorittaa velvollisuutensa* voidaan korvata suunnilleen samamerkityksisellä lauseella *Elmerin tapana on suorittaa velvollisuutensa*, jossa Px:n viittauskohteena on genetiiviattribuutti (*Elmerin*). Ks. 1.4.

Osoitukseksi siitä, että adessiivi voi todellisessa kielenkäytössä olla pelkän 3. p:n Px:n viittauskohteena vielä muunkinlaisissa tapauksissa, sopinee seuraava LA:n aineistosta peräisin oleva yksinäinen esimerkki:

- (96) *Ammattimasinistillakin menee taatusti sormi suuhun tullessaan ensimmäistä kertaa Maximin konehuoneeseen*, (LA 9611/479)

Norminmukaisessa yleiskielessä olisi kaiketi sanottava *hänen tullessaan*.

1.2.2. Viittauskohde ablatiivissa

LA:n aineistosta löytyi vain muutamia esimerkkejä:

- (97) kun *pojilta* löytyi [tai esim. ~ epäiltiin löytyvän] kahden maalin tappioasemassa uskoa *itseensä*, (LA 9582/490)
 (98) *Pyrkiessään "veret pysäyttävään vaalivoittoon" keinoilla millä hyvänsä keskustalta näyttää ajatuskin pysähtyneen*, (LA 9542/572)

Esimerkin (97) NP:ssä *usko itseensä* on mahdollinen myös lausekkeensisäinen viittaussuhde, jollaiset tulevat puheeksi tuonnempana (ks. 2.). Esimerkissä (98) terve järki neuvoo tulkitsemaan, mikä on Px:n viittauskohde.

Esimerkkien puutetta selittää ehkä se, että habitiivilauseiden sarjassa *Elmerillä oli mahdollisuutensa*, *Elmeriltä meni mahdollisuutensa*, *Elmerille tuli mahdollisuutensa* keskimmäisen lauseen possessiivisuffiksi tuntuu kaikkein turhimmalta. Syyksi voi arvella sitä, että 1. ja 3. lauseessa habitiiviadverbiaali on vahvistamassa, mutta 2. lauseessa kumoamassa yhteenkuuluvuussuhdetta,

jota Px:kin ilmaisee. Luonteva sen sijaan on sarja *Elmerillä oli mahdollisuus vaihtaa asuntonsa* (vrt. *Elmeri sai mahdollisuuden vaihtaa asuntonsa*), *Elmeriltä meni mahdollisuus vaihtaa asuntonsa*, *Elmerille tuli mahdollisuus vaihtaa asuntonsa*, jossa Elmerin ja asunnon yhteenkuuluvuutta onkin välittämässä infinitiivi *vaihtaa* (vrt. *Elmeri vaihtaa asuntonsa*) eikä hallitsevan lauseen predikaatti.

Odotuksenmukaista on, että se habitiiivinen suhde, joka on olemassa adessiivitapauksissa, loppuu ablatiivitapauksissa, mutta ilmaantuu allatiivitapauksissa, tuottaa runsaasti esimerkistöä, jossa Px:n viittauskohteena on lauseen allatiivijäsen.

1.2.3. Viittauskohde allatiivissa

Aluksi LA:n esimerkkejä:

- (99) *Suomalaisille* on taattu perustuslaissa loukkaamaton omistusoikeus omaisuuteensa ja sen tuottoon, (LA 9731/125)
- (100) *Punaherukalle* pystyn kasvutapansa vuoksi ei multaisuudesta ole haittaa. (LA 9761/62)
- (101) *Kummallekin* keisarit olivat autonomian ajan alkuvaiheessa osoittaneet erityiset vastuualueensa, senaatille kotimaisen hallituksen normaalit valmistelu- ja toimeenpanotehtävät, kenraalikuvernöörille järjestyksen, alamaisten kuuliaisuuden ja valtakunnallisen turvallisuuden valvonnan ja varmistamisen (LA 9721/235)
- (102) *Kompromisseillekin* luulisi olevan oman rajansa, (LA 9501/269)
- (103) ja *rakentajalle* jää vapaa mahdollisuus valita mieluisensa pohjaratkaisu. (LA 9521/36)
- (104) että *työntekijöille* kuuluu oikeus saada tietoja työpaikkansa asioista. (LA 9501/10)
- (105) sillä eihän [*Ø:lle*] voi olla häpeä – – lisätä työpanostaan ja saada työstään kasvavia tuloja, siis voittoa? (LA 9651/402)
- (106) että [*Ø:lle*] käy entistä vaikeammaksi vakuuttaa itseään vahingonkorvausten varalle. (LA 9611/350)
- (107) Yksityismetsäjärjestöjen tavoitteena on saada yhteys maakunnasta poismuuttaneisiin metsänomistajiin ja opastaa samalla *heille* valmiuksia omistamansa metsän taloudelliseen hyödyntämiseen. (LA 9542/193)

Esimerkkien osoittamaan käytäntöön voidaan mutatis mutandis soveltaa pitkälle samoja luokitteluja kuin adessiivitapauksiin edellä.

Omistusrakenteen Px:llisen ilmauksen sisältävään perustyyppiin liittyvästä allatiiviparalleelista

- (108) *Elmerille* tuli ~ jäi mahdollisuutensa

ei sattunut silmään esimerkkiä LA:n aineistosta, mutta esimerkit (102)–(104)

edustavat tämän perusallatiivityypin erilaisia laajentumia, jotka ovat verrattavissa vastaaviin adessiivirakenteisiin (86)–(89).

Myöskään tyypistä

- (109) *Elmerille* tuli (~ saattoi tulla ~ täytyi tulla ~ näytti tulleen) tavaksi suorittaa velvollisuutensa,

jossa infinitiivi on lauseen tai lauseenvastikkeen subjektina, ei ole LA:n esimerkkiä (vrt. (94):ään). Infinitiivisubjektillisia esimerkkejä taas ovat (105)–(107). Näistä (105) ja (106) eroavat vastaavasta adessiivityypistä siinä, että (106):n predikatiiviadverbiaali *vaikeammaksi* on adjektiivi ja (105):n *häpeä* predikatiivi, jotka eivät tule adessiivityypissä (94) kysymykseen. (105) ja (106) ovat geneerisiä rakenteita, ja niihin sisältyvät infinitiivi-NP:t *lisätä työpanostaan* ja *vakuuttaa itseään* voidaan tietyin ehdoin sijaistaa nominaaliteilla *työpanoksensa lisääminen* ja *itsensä vakuuttaminen*.

Myös seuraava yksinäinen esimerkki, jossa niin ikään on kyse geneerisestä lauseesta, voi kuulua tähän yhteyteen:

- (110) Kaikkein helpointa on nousta hyvinvoinnin koturneille ja lyödä rintoihinsa. (LA 95551/495)

Tässä infinitiivin tekijää voisi olla edustamassa allatiivijäsen: [\emptyset :lle] *kaikkein helpointa* jne. Tulkinta ei kuitenkaan ole varma, koska allatiivin voisi korvata elatiivi: [\emptyset :sta] *kaikkein helpointa* jne., ehkä genetiivikin: *Kaikkein helpointa* [\emptyset :n] jne.

Perustava ero adessiivi- ja allatiivitapausten välillä on se, että edellisissä lauseen pääverbinä on mahdollinen vain *olla*, joten adessiivijäsen on kokonaisen lausetyypin aktantti tai argumentti. Sen sijaan habitiivinen allatiivi voi esiintyä useiden verbien, myös transitivisten, määritteenä rakenteeltaan erilaisissa lauseissa, kuten esimerkistö osoittaa. Henkilöviitteisen allatiivin esiintymisestä erilaisissa rakenteissa ja allatiivin suhteista samoissa rooleissa esiintyneisiin tai esiintyviin muihin sijoihin lisää Leino & al. 2001.

Ulkoisten paikallissijojen lisäksi 3. p:n Px:n viittauskohteena voivat, kuten seuraavasta ilmenee, esiintyä myös sisäpaikallissijat.

1.2.4. Viittauskohde inessiivissä

LA:n aineistoon sisältyy joitakin esimerkkejä:

- (111) jos näissä Turmiolan *asioissa* on etupuolensa niin on *niissä* myös takapuolensakin. (LA 9571/57)
 (112) *Työssä* voi piillä vaaransa –. (LA 9831/310)
 (113) Jo pienessä, muutaman vuoden ikäisessä *lapsessa* on valmiutta rakastaa ja hoivata läheistään. (LA 9841/175)

Esimerkin (111) tyyppiä, jossa possessiivisuus ilmenee *s*-sijaisena (ks. Alhoniemi 1975, 16), voidaan pitää omistusrakenteen muunnoksena ja kahta muuta esimerkkiä (112) ja (113) tämän muunnoksen erilaisia laajentumia edustavina (vrt. 1.2.1.). Yleensä *l*-sija edustaa ”omistajan” elollisuutta ja *s*-sija elotomuutta (ks. Hakulinen–Karlsson 1979, 97 ja siinä mainittua kirjallisuutta), mutta kuten mm. (81) ja (113) osoittavat, näin ei ole aina.

1.2.5. Viittauskohde elatiivissa

LA:n aineistosta tuli vastaan vain muutamia esimerkkejä:

- (114) niin että on noista *lihaskimpuista* se oma riesansa jos kohta *niistä* on vissi hyötynsäkin. (LA 9571/435)
- (115) että uudesta *maailmanjärjestyksestä* tulisi parempi ja oikeudenmukaisempi kuin edeltäjästään. (LA 9572/46)

Esimerkissä (115) on vertailurakenne (vrt. 1.1.3.). Tässä tämän tyyppinen rakenne ei kuitenkaan ole pakollinen (vrt. parafrasiin – – *uudesta maailmanjärjestyksestä tulisi edeltäjäänsä parempi ja oikeudenmukaisempi*). Tämä, kuten kai myös (115), olisi Hakulisen ja Karlssonin mukaan (1979, 98) samalla ns. tulosrakenne.

Elatiivijäsen 3. p:n Px:n viittauskohteena on mahdollinen myös ainakin seuraavantapaisissa lauseissa:

- (116) (*Elmeristä*) tuntui (~ saattoi, täytyi tuntua ~ luulisi tuntuneen) raskaalta suorittaa velvollisuutensa; (*Elmeristä*) oli vastuutonta jättää suorittamatta velvollisuutensa.

Tällaisissa lauseissa elatiivijäsen (*Elmeristä*) on kokijan roolissa (vrt. 1.2.3.). Jos elatiivijäsen puuttuu, lause on geneerinen.

1.2.6. Viittauskohde illatiivissa

LA:n aineistosta ei löytynyt esimerkkejä, mutta niitä on rajallisin ehdoin kyllä keksittävässä, varsinkin jos Px:lisen ilmauksen ja sen viittauskohteen yhteenkuuluvuutta vahvistamassa käytetään *oma*-sanaa:

- (117) Kaikkeen *työhön* menee, kuluu (oma) aikansa.
- (118) *Laihduttamiseenkin* liittyy (omat) hyvät ja huonot puolensa.
- (119) *Elmeriin* iskostui (~ tuntui iskostuneen) ajatus suorittaa velvollisuutensa loppuun.

1.3. Viittauskohteena objekti

Objektikin kuuluu niihin lauseopin käsitteisiin, joilla on voitu tarkoittaa useita eri asioita (tästä ks. Hakulinen–Karlsson 1979, 173; objektista enemmän

mt. 172–188, 351–362). Seuraavassa kuvauksessa objektilla tarkoitetaan kieliopillista pintaobjektia ja kielimateriaalia on analysoitu sekä perinteisen että mahdollisen rinnakkaistulkinnan mukaan.

1.3.1. Viittauskohde passiivilauseessa

Passiivilauseen objekti pelkän 3. p:n Px:n viittauskohdeena tunnetaan kielioppaissa ja perinteisissä kieliopissa ja yleensä se sisällytetään ns. ajatussubjektin (= teeman) kategoriaan samoin kuin mm. omistusrakenteen adessiivi ja nessesiiivisen lauseen genetiivi (ks. esim. Ikola 2001, 76; Itkonen 1997, 78; Penttilä 1963, 124).

LA:n aineistossa on passiivilauseen objektiin viittaavista Px:istä seuraavalaista esimerkistöä:

- (120) *Suojaputki* asennetaan [tai esim. ~ ilmoitetaan asennettavan] rakennusvaiheessa paikoilleen (LA 9521/44)
- (121) *Myymälöitä* on neuvottu karsimaan kustannuksiaan eurooppalaiselle tasolle. (LA 9502/41)
- (122) ja että *M. T. P.* julistettaisiin menettäneeksi oikeutensa saada – –. (LA 9411/206)
- (123) Meriittäensä puolesta *Schneider* voidaan huolehti kohottaa mestari-luokkaan, (LA 9582/41)
- (124) *Kunta* voidaan lääninhallituksen päätöksellä määrätä palauttamaan saamansa suoritus tai osa siitä, (LA 9441/156)
- (125) Vaihtamalla *tuotteita* keskenään voitiin jossain määrin hankkia erilaisia tuotteita. (LA 9731/223)

Kuten esimerkit (123)–(125) osoittavat, passiivilauseen objekti voi olla muikin kuin passiivimuodon esiintymän objekti, jollaisena Penttilä (1963, 124) asian esittää.

Vaikka pelkkä 3. p:n Px on subjektihakuinen, niin juuri passiivilauseissa, joissa subjekti usein epämääräisenä jää kauas taustalle, subjektin paikalle Px:n viittauskohdeeksi voi nousta seuraavaksi keskeisin funktio tai argumentti eli objekti. (Vrt. kohtaan 1.1.1. edellä.)

1.3.2. Viittauskohde aktiivilauseessa

Tästä kieliopissa ja kielioppaissa ohimennen mainitusta viittaussuhteesta (esim. Penttilä 1963, 124; Ikola 2001, 77; Itkonen 1997, 78) on LA:n materiaalissa runsaasti esimerkkejä. Seuraava esimerkistö kuvastaa tästä aineistosta löytyviä ilmaistyyppisiä, mutta ei kata kaikkia kielessä mahdollisia rakenteita:

- (126) – – minä hajotan *sen* alkutekijöihinsä – –. (LA 9911/373)

- (127) *Niitä* tuskin julkaisisi sellaisenaan yksikään suomalainen lehti. (LA 9612/456)
- (128) Postmoderni lavastus, [!] saa [Ø:n] hetkeksi aikaa hämilleen, --. (LA 9562/270)
- (129) Minä kehotankin *heitä* ensi töikseen myymään *autonsa* pois, --. (LA 9672/489)
- (130) että Moskova painostaa *Karjalaa* ottamaan ydinvoimalan alueelleen --. (LA 9522/346)
- (131) Koko puhelun ajan hän oli näkevinään *äidin* puhumassa kuistin pikkupöydän ääressä seisovillaan --. (LA 9911/320)
- (132) Kun vielä ohjaaja on onnistunut puhaltamaan *näytelmän* täyteen *kokoonsa* --. (LA 9562/247)
- (133) voi rakennuslautakunta pakottaa *niskoittelijan* täyttämään velvollisuutensa --. (LA 9411/85)
- (134) että työmarkkinajärjestöt halusivat pitää *palkkapolitiikan* ja *perhepolitiikan* erossa toisistaan (LA 9731/59)
- (135) Nyt Helsingin liikennelaitos on päättänyt jättää *matkustajat* oman *onnensa* nojaan --. (LA 9501/425)
- (136) että ohjaaja oli katsonut parhaaksi -- sijoittaa *heidät* erilleen, --. (LA 9562/352)
- (137) Nykyajan *vanhemmat* täytyy [Ø:n] myös opettaa puuhailemaan *lastensa* kanssa, --. (LA 9621/202)
- (138) Ahkera *työnteko*, *yrittäminen* ja *säästäminen* on [Ø:n] nostettava takaisin arvoonsa. (LA 9621/525)
- (139) koska uusia *laitoksia* on [Ø:n] vaikea eritellä omaksi ryhmäkseen. (LA 9761/289)
- (140) ”Sotilailakin on joskus tilaisuus lähentää *kansoja* toisiinsa”, --. (LA 9711/272)
- (141) Sopimuksen nojalla YK:n virkailijoilla on [tai esim. ~ sanotaan olevan] oikeus saattaa *pakolaiset* takaisin asuinalueelleen, --. (LA 9532/442)

Kuten esimerkistö osoittaa, Px:n viittauskohteena voi olla paitsi verbin finiittimuodon objekti (126)–(130), jollaisia perinteisten kielioppiesimerkkien objektit yleensä ovat (Ikola 2001, 77; Itkonen 1997, 78; vrt. kuitenkin Penttilä 1963, 124), myös verbin nominaalimuodon – infinitiivin tai partisii-pin – objekti ((131)–(141) perinteisesti tulkittuna). Finiittimuodon objektin saavista lauseista (128) edustaa tyyppiä, jossa Px:n viittauskohteena on geneerinen nollaobjekti.

Finiittimuodon objektiin verrattavia ovat tyyppien (131) ja (133) objektit (oli näkevinään *äidin*, voi pakottaa *niskoittelijan*). Hakulinen ja Karlsson ovat selittäneetkin ilmaustyyppin *oli näkevinään* modaaliseksi verbiliitoksi ja tyyppin *voi pakottaa* modaaliseksi verbiketjuksi (1979, 232 ja 234).

Samaa selitystä Hakulinen ja Karlsson ovat soveltaneet myös ns. nesessiivisen lauseen tulkintaan. Tähän lausetyyppiin kuuluvat Ikolan tulkinnan mukaan esimerkit (137)–(139), jotka kaikki ovat geneerisiä lauseita. Hakulisen ja Karlssonin mukaan näissä lauseissa infinitiivit (*opettaa*, *eritellä*) edustavat syvärakennetasolla subjektina olevaa lausetta, mutta pintarakenteessa ilmaus

täytyy opettaa on verbiketju ja *on nostettava* verbiliitto. Rakennetyypeissä *Elmerin täytyy opettaa* ja *Elmerin on nostettava* on tämän selityksen mukaan pintarakenteen subjektina genetiivijäsen *Elmerin*, jonka paikalla LA:n esimerkeissä (137)–(138) on geneerinen nolla. Esimerkissä (139) esiintyvän *on vaikea* -tyyppisen ilmauksen pintarakennetulkintaan eivät Hakulinen ja Karlsson ota muuten kantaa kuin mainitsemalla, että kyseessä on kopula + adjektiivi (ks. 1.1.3. ja Hakulinen–Karlsson 1979, 349–350).

Adverbiaalina olevaa 3. infinitiiviä Px:n viittauskohteena olevan objektin pääsanana edustaa esimerkki (132). Yhtä hyvin kuin illatiivi kyseeseen voivat tulla myös tämän nominaalimuodon inessiivi ja elatiivi: ohjaaja *on puhaltamassa* ~ kieltäytynyt *puhaltamasta* näytelmää täyteen kokoonsa (asiasta enemmän Hakulinen–Karlsson 1979, 381–).

Esimerkeissä (134)–(136) Px:n viittauskohteena olevan objektin pääsanana on objektina oleva 1. infinitiivin lyhyempi muoto (~ infinitiivirakenne) (ks. Hakulinen–Karlsson 1979, 338). (136):ssa NP *sijoittaa heidät erilleen* voidaan korvata nominaalisteella *heidän erilleen sijoittamisensa*.

Viimeksi esitetyissä LA:n esimerkeissä (140) ja (141) Px:n viittauskohteen pääsanana (*lähentää*, *saattaa*) on infinitiiviattribuutti (vrt. 1.2.1.). Ilmauksiin *tilaisuus lähentää kansoja toisiinsa* ja *oikeus saattaa pakolaiset takaisin asuinalueilleen* sisältyvät NP:t *lähentää kansoja toisiinsa* ja *saattaa pakolaiset takaisin asuinalueilleen* ovat korvattavissa nominaalisteilla *kansojen toisiinsa lähentämiseen* ja *pakolaisten takaisin asuinalueilleen saattamiseen*. Nominaalisteiden tulkinnasta ks. lukua 2.

LA:n materiaalista en löytänyt esimerkkiä, jossa Px viittaa psyykkistä tilaa ilmaisevan kausatiiviverbin objektiin, esim.

(142) *Elmeriä* (~ Ø:aa) suretti jättää työnsä kesken.

Tällainen rakenne, jossa infinitiivi-NP on subjektina, voi siis esiintyä geneerisenäkin. NP:n *jättää työnsä kesken* parafraasi on nominaaliste *työnsä kesken jättäminen*, joka voi esiintyä myös lauseen alussa: *Työnsä kesken jättäminen* (vrt. ~ **Jättää työnsä kesken*) *suretti Elmeriä*. Lauseen *Elmeriä suretti työnsä kesken jättäminen* kanssa suunnilleen samamerkityksinen on lause *Elmeri suri työnsä kesken jättämistä*, jossa kokijan roolissa oleva *Elmeri* on subjektina ja nominaaliste *työnsä kesken jättämistä* objektina (lauseopilliset funktiot siis päinvastaiset kuin kausatiivitapauksessa). Infinitiivi-NP ei nyt kävisikään: *Elmeri suri *jättää työnsä kesken*. Rakenteiden *kuka pelkää*, *ketä pelottaa* kieliopista ja semantiikasta on olemassa juuri tämäniminen erityiselvitys (Siironen 2001).

Px:n viittaus aktiivilauseen objektiin on kiistaton silloin, kun lauseen subjekti on muussa kuin 3. persoonassa kuten esimerkeissä (126) ja (129) ja myös juuri puheeksi tulleissa kausatiivitapauksissa (142). Jokin muukin seikka, ainakin numerus, saattaa tehdä tulkinnasta yksiselitteisen. Niinpä, jos esimer-

kissä (127) *Niitä tuskin julkaisisi sellaisenaan yksikään suomalainen lehti* distributiivinen Px:llinen ilmaus *sellaisenaan* olisi monikossa (*sellaisinaan*), tulkinta olisi yksiselitteinen.

Koska pääsäännön mukaan monipersoonaisen predikaatin sisältävissä lauseissa Px viittaa lauseen subjektiin, on 3. persoonassa odotettavissa törmäystapauksia, joissa ei ilman muuta ole selvää, kumpaan – subjektiin vai objektiin – Px viittaa. Tästä sopivat esimerkeiksi (130), (135) ja (141). Käytännössä kuitenkin useimmiten, kuten näissäkin esimerkeissä, leksikaalis-pragmaatitiset tekijät ratkaisevat, viittaako Px objektiin vai subjektiin. Tässä mielessä verrattakoon toisiinsa vielä seuraavia lauseita:

(143) *Lääkäri käski potilasta nousemaan pöydälleen.*

(144) *Lääkäri käski potilasta pesemään hampaansa.*

Näiden kanssa suunnilleen samaa merkitsevistä lauseista *Lääkäri käski potilaan nousta pöydälleen* ja *Lääkäri käski potilaan pestä hampaansa* ja niiden tulkinnasta oli puhetta edellä (1.1.3.). Vaihtelusuhte *potilaan nousta ~ potilasta nousemaan, potilaan pestä ~ potilasta pesemään* on mahdollinen vain silloin, kun hallitsevana verbinä on *käskeä*.

Jos lause on kontekstiton, voi joskus olla täysin mahdotonta ratkaista, viittaako Px subjektiin vai objektiin. Tällaisesta tapauksesta on esimerkki Vilku-
nan lauseopissa (1996, 232):

(145) *Matka[nsa]_i ajaksi Uolevi_i jätti lapsen äidille[en]_{i-j}.*

Jos halutaan varmistaa tulkinta, että on kyse lapsen eikä Uolevin äidistä, jälkimmäinen Px olisi korvattava *tämä*-pronomiinilla: *Matkansa ajaksi Uolevi jätti lapsen tämän äidille*.

1.4. Viittauskohteena genetiiviattribuutti

LA:n materiaali on niukka. Pari esimerkkiä:

(146) *joiden raamatunmukainen tehtävä oli palvella herrojaan* – –. (LA 9791/185)

(147) *joiden ilmiselvänä pyrkimyksenä on ollut käyttää Chile-asiaa sisäpoliittisten pyrkimyksiensä hyödyksi*. (LA 9501/139)

Näissä lauseissa tietynlainen abstraktinen substantiivi on perinteisen käsit-
tyksen mukaan predikatiivi (*tehtävä*) tai predikatiiviadverbiaali (*tarkoituksen-*
na) ja infinitiivi (*palvella, käyttää*) lauseen subjekti. (147):llä on parafrasina
lause *joilla on ollut ilmiselvänä pyrkimyksenä* jne., jossa genetiiviattribuutin
(*joiden*) paikalla on adessiivissa oleva habitiiiviadverbiaali (*joilla*) (vrt. 1.2.1.).

Geneerisestä ilmaustyyppistä, jonka ilmiästä puuttuu genetiivi, sopii esi-
merkiksi (95), joka voidaan käsittää kahdella tavalla.

Lausetyypistä

(148) *Elmerin* tavaksi tuli (tai esim. ~ näytti tulleen) suorittaa velvollisuutensa,

jossa Px:n viittaushoiteena niin ikään on genetiiviattribuutti, ei LA:n materiaalissa ollut esimerkkiä sen paremmin kuin suunnilleen samaa merkitsevää ilmaistyyppistä *Elmerille tuli tavaksi* jne., jossa Px:n viittaushoiteena on genetiivin sijasta allatiivi (*Elmerille*) (ks. 1.2.3.).

Sen sijaan esimerkkejä tapauksista, joissa genetiiviattribuutti on lausekkeensisäisen viittaushoiteena, on LA:n aineistossa runsaasti (ks. 2.).

Ennen Px:n lausekkeensisäisten viittaussuhteiden kuvausta huomautan vielä tavasta, jolla edellä on kuvattu lauseenvastikkeensisäisiä viittaussuhteita rinnan lauseensisäisten viittaussuhteiden kanssa. Lauseenvastikkeensisäisiä viittaussuhteita on systemaattisesti tarkasteltu luvussa 1.1., jossa Px:n viittaushoiteena on subjekti. Tällöin lauseenvastikkeensisäisen viittaussuhteen esiintymiselle onkin vapaimmat edellytykset. Rajallisempi esiintymismahdollisuus on myös luvuissa 1.2.–1.4., joissa Px:n viittaushoite on adverbiaalinen, objekti tai genetiiviattribuutti. LA:n aineistosta on löytynyt esimerkki vain kohtaan 1.2.1., jossa Px:n viittaushoite on adessiivissa (86), ja kohtaan 1.2.3., jossa viittaushoite on allatiivissa (102). Koska lauseenvastikkeiden kuvaustapoja on tässä kirjoituksessa tarkasteltu jo aiemmin (ks. 1.1.), luvuissa 1.2.–1.4. on mainittuja LA:n esimerkin sisältäviä tapauksia lukuun ottamatta tyydytty esiintymisen keventämiseksi muistuttamaan lauseenvastikkeensisäisen viittaussuhteen olemassaolosta vain aina johonkin esimerkkiin lisätyn sulkulausekkeen avulla. Luvuissa 1.2.–1.4. omien rajoitustensa puitteissa kyseeseen tulevia lauseenvastikkeita ovat Ikolan nesessiiviseksi lauseenvastikkeeksi nimeämä rakenne sekä referatiivinen ja permissiivinen lauseenvastike, esim. *Työssä täytyy piillä vaaransa*, *Työssä sanotaan piilevän vaaransa*, *Työssä sallitaan piillä vaaransa* (vrt. esimerkkiin (112)).

2. Viittaussuhde lausekkeensisäisen

Aluksi huomautan siitä, että tässä luvussa otetaan puheeksi vain sellaiset nominaalilausekkeet, jotka eivät ole sidoksissa mihinkään erityiseen lauseopilliseen funktioon, vaan ovat yleensä vapaasti liikuteltavissa lauseasemasta toiseen sen mukaan, missä funktiossa (subjektina, objektina, adverbiaalinen jne.) niiden edussana voi yksinäänkin esiintyä.

Jos sivulauseita ja lauseenvastikkeita pidetään lausekkeina, kuten hallitsevan lauseen (päälauseen) kannalta asiaa katsottaessa voidaan tehdä (ks. Hakulinen–Karlsson 1979, 151–152), niin tietysti niihinkin sisältyy ”lausekkeensisäisiä” viittaussuhteita, koska käsite *lauseke* on tältä osin päällekkäinen kä-

sitteiden *lause* ja *lauseenvastike* kanssa. Sivulause ja lauseenvastike, toisin kuin tässä tarkasteltavat lausekkeet, voivat kuitenkin esiintyä vain hallitsevan lauseen määräjäsena. Niinpä lauseiden ja lauseenvastikkeiden sisäisiä viittaussuhteita on tässä kirjoituksessa tarkasteltu omana kokonaisuutenaan luvussa 1.

Lauseopillisesta funktiosta toiseen liikuteltavilla nominaalilausekkeilla on aina vähintään yksi alakonstituentti, ja Px:llinen sana on aina konstituenttien hierarkiassa alempana olevan lausekkeen jäsen. Pelkän 3. p:n Px:n viittaussuhteiden sisältävien lausekkeiden valtaosa voidaan jakaa kahtia sen mukaan, onko Px:n viittaussuhteiden lausekkeen edussanan valinnainen genetiiviattribuutti (esim. *(ihmisen) usko kohtaloonsa*) vai itse edussana (*kohtaloonsa uskovat (ihmiset)*). Genetiivimuodossa olevien Px:n viittaussuhteiden erityistapaus on perinteisessä suomen kieliopissa agentiksi kutsuttu lauseenjäs, jota sitäkin on saatettu nimittää genetiiviattribuutiksi (Hakulinen–Karlsson 1979, 159).

Lindén on pannut merkille useat puheeksi tulevista rakenteista, mutta hän ei käsittele niitä lausekkeina vaan lauseenvastikkeina. Syynä on se, että käsite *lauseke* ei vielä ollut käytössä fennistiikassa. Ns. agenttirakenteen ja attribuutrirakenteeksi nimeämänsä rakenteen Lindén on todennut vastaavan relatiivilausetta, mutta substantiivirakenteeksi kutsumansa ”lauseenvastikkeen” hän on jättänyt tältä osin luonnehtimatta (1963b, 70–74).

Terho Itkosellakin on kielioppaassaan (1997, 78–79) yksi esimerkki (*Rehtori antoi palkinnon luvuissaan hyvin menestyneille oppilaille*), jossa hän toteaa 3. p:n Px:n viittaavan lauseensisäisen rakenteen piirissä olevaan sanaan, ei koko lauseen subjektiin.

Perinteisistä tutkijoista oivaltavimman tulkinnan puheena olevista 3. p:n Px:n viittaussuhteista lienee kuitenkin esittänyt Penttilä kieliopissaan (1963, 124) mainitessaan mm. esimerkin *Kunnioitimme oikeamielisyydestään tunnettua opettajaa*, jossa hänen sanojensa mukaan ”attribuutin määritteeseen kuuluva 3. pers:n omistusliite viittaa attribuutisaneliiton edussaneen tarkoitteeseen”. Tästä hän ei puutu muuta kuin maininta siitä, että kyseessä on lausekkeensisäinen viittaussuhde.

Pelkän 3. p:n Px:n lausekkeensisäisistä viittaussuhteista, jotka siis tutkimuksessa eivät ole jääneet kokonaan huomaamatta vaikka kylläkin jokseenkin täysin mainitunlaisiksi tulkitsematta, pyritään seuraavassa esittämään kattavampi kuvaus.

2.1. Viittaussuhteena genetiiviattribuutti tai agentti

Otetaan ensin LA:n aineistosta lausekontekstillisiä esimerkkejä nominaalilausekkeista, joissa Px:n viittaussuhteiden kohde on tai voisi olla genetiivi. Esitän ne viitenä ryhmänä ja tarkastelen sitten näitä ryhmiä numerjärjestyksessä.

Ryhmä 1

- (149) Koulutuksessa olevien *nuorten* osuus ikäluokissaan on laskenut. (LA 9522/177)
 (150) Hannu Riekkinen sanoo muualla asuvien *metsänomistajien* yhteyden *metsiinsä* -- olevan vähäistä. (LA 9542/194)
 (151) Molempien *vanhempien* käsityksistä tehtävistään -- riippuu. (LA 9502/256)

Ryhmä 2

- (152) -- *tyttöjen* usko itseensä tuntui pienenevän --. (LA 9542/349)
 (153) -- samalla on syytä korostaa *Psykon* ainutlaatuisuutta ohjaajansa tuotannossa. (LA 9561/51)

Ryhmä 3

- (154) Moniarvoiseen yhteiskuntaan kuuluu myös oikeus hoitaa lapsiaan itse. (LA 9502/259)
 (155) Tarkoitin erityisesti tapaa haudata vainaja kotaan, omaan asuntoon --. (LA 9741/291)

Ryhmä 4

- (156) Suomalaisen *metsäteollisuuden* pysymistä kotikonnuillaan on vaadittu useilta tahoilta. (LA 9542/350)
 (157) Tätä järjestelyä saattaisi auttaa *peruskoulutuksen* ja *täydennyskoulutuksen* järjestäminen osaksi toisiinsa integroituina. (LA 9421/77)
 (158) -- mikäli se on -- välttämätöntä yrityksen *toiminnan* säilyttämiseksi entisessä laajuudessaan. (LA 9411/134)

Ryhmä 5

- (159) -- eikä ole syytä vain vanhasta muistista epäillä opetusministeriön halua ottaa vakavasti varteen *korkeakoulujen* lausunnoissaan esittämät perustellut kannanotot. (LA 9861/253)

Esimerkistön NP:t, jotka tarkemmin ottaen ovat lausekekomplekseja, edustavat näennäisestä samankaltaisuudestaan huolimatta genetiivin funktion ja merkityksen kannalta useita eri tyyppisiä. Näiden eroja voidaan havainnollistaa parafrasitulkintojen avulla.

1) NP:t *koulutuksessa olevien nuorten osuus ikäluokissaan* (149), *metsänomistajien yhteys metsiinsä* (150) ja *vanhempien käsitykset tehtävistään* (151) ovat luontevasti korvattavissa lausekkeilla, jotka sisältävät lausekkeen edusosan lähtömuodossaan ja -funktiossaan ja sen attribuuttina olevan relatiivilauseen: *osuus, joka nuorilla on ikäluokissaan / yhteys, joka metsänomistajilla on metsiinsä / käsitykset, jotka vanhemmilla on tehtävistään*. Tämä ei ole kuitenkaan ainut tulkinta, sillä tarkasteltavien NP:iden parafrasiksi sopii myös *se, mikä ~ millainen* -tyyppinen ilmaus. Esim. *vanhempien käsitykset tehtävistään* (151) voidaan sijaistaa myös lausekkeella *se, mitkä ~ millaiset* käsi-

tykset vanhemmilla on tehtävistään. Kaikki tulkinnat kuitenkin osoittavat sen, että esimerkkilausekkeissa (149–151) genetiivin funktio on possessiivinen ~ habitiivinen.

Jos tarkasteltavasta NP:stä puuttuu genetiivijäsen, esim. *yhteys metsiinsä* (vrt. (150)), niin todennäköisesti on kyse Px:n viittauksesta lausekkeen ulkopuolelle, esim. *Metsänomistajien tulisi huolehtia yhteydestä metsiinsä*. Geneerinen lauseke (?) \emptyset :n *yhteys metsiinsä*, esim. (?) *Yhteys metsiinsä on tärkeä yhteys* tuntuu ainakin minusta aika oudolta.

2) NP:t *tyttöjen usko itseensä* (152) ja *Psykon ainutlaatuisuus ohjaajansa tuotannossa* (153) ovat korvattavissa (*se*) *että*-tyyppisen alistuksen sisältävillä NP:illä (*se*) *että* *tytöt uskovat itseensä*, (*se*) *että Psyko on ainutlaatuinen ohjaajansa tuotannossa*. Vrt. siihen, mitä Jaakko Leino 1999, 27– on esittänyt *se, että*-rakenteesta. Esittämäni tulkinta tuntuu yleisimmin sopivalta kaikkiin niihin lauseasemiin, joissa puheena olevat NP:t voivat esiintyä, mutta laajasti ymmärretyn kontekstin kokonaismerkityssisältö saattaa houkutella esiin, ehkä tehdä luontevammaksikin, myös muunlaisen tulkinnan, esim. *Puhuimme tyttöjen uskosta itseensä* → *Puhuimme siitä, miten ~ millä tavoin ~ kuinka paljon tytöt uskovat itseensä*.

Esimerkkiä geneerisestä NP:stä, jonka pintarakenteesta puuttuu genetiivijäsen, esim. \emptyset :n *usko itseensä*, en huomannut LA:n materiaalista, mutta tällaisia esimerkkejä voidaan helposti muodostaa:

(160) Auttaako vaikeuksissa usko itseensä?

Parafraasiksi sopii tässäkin (*se*) *että*-tyyppinen lauseke: Auttaako vaikeuksissa (*se*) *että* \emptyset (*asianomainen*) uskoo itseensä?

3) Esimerkkipari (154), (155) poikkeaa edellä kohdissa 1) ja 2) puheeksi tulleista rakenteista ensinnäkin siinä, että abstraktisen substantiivin attribuutina ei ole paikallissijailmaus, vaan infinitiivi (oikeus *hoitaa*, tapa *haudata*). Kummankin lausekkeen pintarakenteesta puuttuu mahdollinen genetiivijäsen (esim. *kaikkien* oikeus, *X:ien* tapa), joten on kyse geneerisistä lausekkeista, joissa genetiivin paikalla on \emptyset .

NP \emptyset :n *oikeus hoitaa lapsiaan* voidaan korvata ainakin seuraavilla parafraaseilla: a) (*se*) *että* \emptyset :lla (= *kullakin ~ jokaisella ~ kellä tahansa ~ kaikilla*) *on oikeus hoitaa lapsiaan*, b) *oikeus, että* \emptyset *voi hoitaa lapsiaan*. Viimeksi mainittu tulkinta tuo selvimmin esiin sen modaalisen vivahteen, joka kuuluu tarkasteltavan geneerisen NP:n merkityssisältöön (modaalisuudesta lisää esim. Hakulinen–Karlsson 1979, 258–).

NP \emptyset :n *tapa haudata vainaja kotaan, omaan asuntoonsa* on mutkikkaampi tulkittava. Sen parafraasina voi olla – jos esiintymiskontekstista ei haeta tulkinta-apua – joko *tapa, että* \emptyset *hautaa vainajan kotaan, omaan asuntoonsa* tai *tapa, jolla* \emptyset *hautaa* jne. NP:n Px voi teoriassa viitata joko genetiivijäsenen (\emptyset) tai infinitiivin objektiin (*vainaja*) (vrt. 1.3.2.). Jos Px:n viittauskoh-

teena on infinitiivin objekti, NP:n parafraasi voi vaihtoehtoisesti sisältää passiivilauseen: tapa, jolla *vainaja* haudataan kotoon, omaan asuntoonsa. Px:n viittauskohteen tulkinta saattaa puheena olevan tyyppisessä NP:ssä tavalla tai toisella varmistua lähtölausekkeen kontekstin avulla, esim. \emptyset :n tapa panna kolikot taskuunsa (kolikoilla ei ole taskua). Laajimmillaan, kuten periaatteessa NP:ssä *tapa haudata vainaja kotoon, omaan asuntoonsa*, tulkinnan varmistaminen saattaa edellyttää koko kyseisen kulttuurin tuntemista.

4) Seuraavaksi puheeksi tulevan *-minen*-tyypin – *metsäteollisuuden pysyminen kotikonnuillaan* (156), *peruskoulutuksen ja täydennyskoulutuksen järjestäminen toisiinsa integroituna* (157), *toiminnan säilyttäminen entisessä laajuudessaan* (158) – parafrasiksi näyttää aina sopivan (*se*) *että* jne. -lauseke, esim. (156) = (*se*) *että metsäteollisuus pysyy kotikonnuillaan*. (158) kuitenkin osoittaa, että muunlainenkin tulkinta on mahdollinen: *yrityksen toiminnan säilyttämiseksi entisessä laajuudessaan* voidaan tulkita myös seuraavasti: *että ~ jotta yrityksen toiminta voidaan säilyttää entisessä laajuudessaan*. Tällöin tulevat näkyviin NP:n merkitykseen sisältyvät finaalinen ja modaalinen vivahde. Tarkasteltavan lausekkeen genetiiviä on perinteisesti nimitetty subjektiiviseksi (156) ja objektiiviseksi (157), (158) (esim. Lindén 1963, 72–74, 82–83).

Puheena oleva lauseke voi esiintyä myös geneerisenä, vailla ilmi pantua genetiivijäsentä, esim.

- (161) Pysyminen (= \emptyset :n pysyminen) kotikonnuillaan ei aina ole mahdollista.
 (162) *Velvollisuutensa* suorittaminen (= \emptyset :n *velvollisuutensa* suorittaminen) on kunniakasta.

Lausekkeiden *pysyminen kotikonnuillaan* (161) ja *velvollisuutensa suorittaminen* (162) parafraseiksi sopinevat luontevimmin *se, että \emptyset (kukin ~ jokainen ~ kuka tahansa) pysyy ~ voi pysyä kotikonnuillaan ja se, että \emptyset (kukin tms.) suorittaa velvollisuutensa*.

Tietyissä tapauksissa, esim. *juuri* (161):ssä ja (162):ssa, tarkasteltava NP voidaan korvata suunnilleen samamerkityksisellä pelkällä *että*-lauseella, esim. (162) → *On kunniakasta, että suorittaa velvollisuutensa*. Tällöin *-minen*-lausekkeen korviketta ei kuitenkaan nykykielessä voida sijoittaa lauseessa samalle paikalle (**Että suorittaa velvollisuutensa on kunniakasta*), vaan korvaus edellyttää lausekejärjestyksen ja samalla lauseen informaatorakenteen muutosta. Sitä paitsi pelkkä *että*-lause tulee parafrasina kyseeseen vain tiettyjen ehtojen vallitessa. Esim. *Puhe kääntyi velvollisuutensa suorittamiseen* → **Puhe kääntyi, että velvollisuutensa tulee suorittaa*; vrt. *Puhe kääntyi siihen, että velvollisuutensa tulee suorittaa*. Vrt. myös kohtaan 1.2.1.

(161):ssä ja (162):ssa on *että*-lauseen sijasta samanlaisin rajoituksin mahdollinen myös infinitiivin sisältävä NP, esim. (162) → *On kunniakasta suorittaa velvollisuutensa*. Sen enempää *että*-lause (*että suorittaa velvollisuutensa*)

kuin infinitiivi-NP:kään (*suorittaa velvollisuutensa*) eivät ole tarkasteltavan tapaisissa lauseyhteyksissä vapaasti vaihdettavissa *-minen*-NP:hen (*velvollisuutensa suorittaminen*), vaan ne ovat *-minen*-lausekkeeseen nähden komplementaarisessa distribuutiossa (vrt. Hakulinen–Karlsson 1979, 394).

-minen-tyyppistä NP:tä vastaavasta kielteisestä lausekkeesta,

(163) *lääkäreiden tyytymättömyys työoloihinsa,*

joka voidaan korvata NP:llä *se, että lääkärit ovat tyytymättömiä työoloihinsa*, ei osunut silmään esimerkkiä LA:n aineistossa. Lisää *-minen*-lausekkeista, ks. Hakulinen–Karlsson 1979, 393–397 ja siellä mainittu kirjallisuus.

5) Tässä yhteydessä esiteltäväksi on otettu LA:n aineistossa vain muutamia kertoja esiintyvää NP-tyyppiä edustava *korkeakoulujen lausunnoissaan esittämät perustellut kannanotot* (159), jossa Px viittaa lausekkeen sisältämän agenttipartisiipin genetiivisubjektiin. Mainittu NP on korvattavissa relatiivilauseen sisältävällä NP:llä *perustellut kannanotot, jotka korkeakoulut ovat esittäneet lausunnoissaan*. Tässä lähtölausekkeen Px:n viittauskohteena olevaa genetiiviä (*korkeakoulujen*) edustaa relatiivilauseen subjekti (*korkeakoulut*).

Useimpien edellä tarkasteltujen NP:iden (149)–(163) käyttöä koskee sellainen rajoitus, että lausekkeen edussana ei voi esiintyä genetiiviattribuuttina eikä vastaavana postpositionrakenteen osana, esim. **tyttöjen uskon itseensä vahvistaminen*, **tyttöjen uskon itseensä vuoksi* (vrt. (152)). Tämä johtuu siitä, että kieli ei tunnu sallivan genetiivin ja sen pääsanana, vastaavasti genetiivin ja postposition liiton, väliin tulevaa genetiivin määrittettä. Vanhastaan on huomautettu genetiivin jälkiattribuuttina esiintyvän relatiivilauseen käymättömyydestä (esim. Ikola 2001, 162). Hakulinen ja Karlsson (1979, 119) ovat maininneet tyyppin **kilon voita hinta*. Mainitusta syystä käymättömiä ovat myös esim. sellaiset rakenteet kuin **pysymisen kotikonnuillaan vahvistaminen*, **pysymisen kotikonnuillaan vuoksi* (vrt. (161)), käypiä sen sijaan NP *kotikonnuillaan pysymisen vahvistaminen* ja PP *kotikonnuillaan pysymisen vuoksi*.

Jos puheena olleista NP:istä kokonaan puuttuu genetiivijäsen (ilmi pantu tai mahdollinen), Px:n viittaus kohdistuu lausekkeen ulkopuolelle. Tällaisia tapauksia, esim. *Pojilta löytyi uskoa itseensä* (97), *Ihmisellä on oikeus olla ylpeä kotiseudustaan* (87), on käsitelty edeltäneissä luvuissa. Vrt. näihin NP:itä *tyttöjen usko itseensä* (152) ja \emptyset :n oikeus hoitaa lapsiaan (154).

2.2. Viittauskohteena lausekkeen edussana

Seuraavaksi esitän kaksi ryhmää LA:n lausekontekstillisiä esimerkkejä nominaalilausekkeista, joissa Px viittaa lausekkeen edussanaan:

Ryhmä 1

- (164) Minkäläinen tulee kestävässä maailmantaloudessa olemaan ominaisuuksiltaan kova *energiajärjestelmä* -- (LA 9731/427)
 (165) -- olin tehnyt vain hyvin pienen kierroksen mittasuhteiltaan valtavan *maan* länsikolkassa. (LA 9791/347)

Ryhmä 2

- (166) Viimeisiä päiviään viettävä *vanhus* haluaa kirjata elämäntarinansa. (LA 9562/305)
 (167) Joissakin maissa maksetaan opintojaan jatkaville korotettu lapsilisä. (LA 9731/48)
 (168) Eläkepolitiikassa lapsiaan hoitaneita *naisia* ei pidä asettaa muita huonompaan asemaan. (LA 9502/262)
 (169) Tropismeja ovat alustaan *kiinnittyneiden eläinten* -- suuntautuneet taipumisliikkeet. (LA 9771/93)
 (170) *Itsensä* tarpeettomiksi tehneet ja umpikujaan ajautuneet pysyvät oikeistoradikaaleina. (LA 9831/135)
 (171) Henkirikoksia käsittelevässä osassa julkaistiin valokuva kotoaan surmattuna löydetystä vanhasta *naisesta*. (LA 9612/430)
 (172) Elokuvan valmistaminen käyttämällä -- *sinänsä* liikkumattomia *kuvauskohteita*. (LA 9771/456)

Tarkasteltavat NP:t edustavat kahta tyyppiä, joista ensimmäinen voi sisältää NP:n edussanan attribuuttina olevan adjektiivilausekkeen (AP), (164):ssä *ominaisuuksiltaan kova*, toinen tyyppi vastaavasti partisiippilausekkeen, (166):ssa *viimeisiä päiviään viettävä*.

1) Ensin mainitun NP-tyypin suhteellisen harvoista LA:n esimerkeistä lähes kaikki, kuten (164) ja (165), ovat sellaisia, joissa Px liittyy kiinteänä osana adjektiivia määrittävään suhdetta ilmaisevaan ablatiiviin: *ominaisuuksiltaan kova energiajärjestelmä* (164), *mittasuhteiltaan valtava maa* (165). Muunkin kuin mainitun tapaisia NP:itä on kielessä olemassa, esim.

- (173) *sinänsä* ~ sellaisenaan nerokas *keksintö* (vrt. LA 9672/330),
 (174) voimistaan kuuluisa *painija* (Hakulinen–Karlsson 1979, 134),
 (175) äitiään kohtaan sangen huomaavainen *lapsi* (vrt. Hakulinen–Karlsson 1979, 134),
 (176) ikäisiään älykkäämpi *nuori*.

Kaikki tässä tarkasteltavat NP:t, (164), (165), (173)–(176), voidaan korvata samamerkityksisillä NP:illä, jotka koostuvat NP:n edussanasta ja sen attribuuttina olevasta relatiivilauseesta, esim. *ominaisuuksiltaan kova energiajärjestelmä* (166) → *energiajärjestelmä, joka on ominaisuuksiltaan kova*. NP:n funktiota kannattava edussana (mainituissa esimerkissä *energiajärjestelmä*) säilyy parafrasissakin samassa hallitsevan lauseen rakenteen edellyttämässä muodossa.

Kielessä käypä on myös NP, josta puuttuu puheena olevan NP-tyypin edussana, jolloin AP yksinään esiintyy NP:nä; esim.

(177) ikäisiään älykkäämpi (vrt. (176)).

Tällainen NP on selitetty ellipsin avulla, koska se voidaan täydentää ”puutuvalla” edussanalla, (177):ssä esim. sanalla *nuori* (vrt. (176)). Toinen mahdollisuus on käsittää *ikäisiään älykkäämpi* -tyyppinen AP substantivoiduksi \emptyset -NP:ksi, jossa adjektiivi (*älykkäämpi*) on ottanut lausekkeen edussanan paikan. Kuten parafraasi (\emptyset), *joka on ikäisiään älykkäämpi* osoittaa, lauseketta ei välttämättä tarvitse täydentää mitenkään. \emptyset :n tulkinta on kontekstikohtaista. Mahdollisia \emptyset :n paikalla voivat olla esim. pronominit *jokainen*, *kuka tahansa* tai *se*. Toisin sanoen parafraasi-NP:n edussanan paikalla oleva \emptyset on luonteeltaan geneerinen tai distributiivinen (vrt. Hakulinen–Karlsson 1979, 110–111).

Koska *ikäisiään älykkäämpi* (177) on komparatiivirakenne (näistä ks. Hakulinen–Karlsson 1979, 141–142), on olemassa vielä kolmaskin tulkintamahdollisuus. Parafraaseina voivat tulla kyseeseen *nuori* (tms.), *joka on älykkäämpi kuin ikäisensä* tai (\emptyset), *joka on älykkäämpi kuin ikäisensä* (vrt. edellä mainittuihin muihin parafraaseihin). Tähän tapaan on tulkittavissa myös *ikäisiään älykkäämpi nuori* (176), jonka parafrasina voi olla *nuori, joka on älykkäämpi kuin ikäisensä*. Parafraaseina mainittujen *kuin*-konjunktion sisältävien vertailurakenteiden tulkintaa käsitellään lisää luvussa 3.

Kaikkien edellä puheeksi tulleiden esimerkkien, (164), (165), (173)–(177) parafraaseissa Px:n viittauskohteena on relatiivilauseen subjekti.

2) Samaan tapaan, mutatis mutandis, ovat kuvattavissa myös toisen esimerkkiryhmän NP:t *viimeisiä päiviään viettävä vanhus* (166), *opintojaan jatkavat* (167), *lapsiaan hoitaneet naiset* (168), *alustaansa kiinnittyneet eläimet* (169), *itsensä tarpeettomiksi tehneet* (170) ja *sinänsä liikkumattomat kuvauskohteet* (172), joissa AP:n tilalla on partisiippilauseke, esim. *viimeisiä päiviään viettävä* (166). Näihin on luettu myös (172):n kielteinen *-mAtOn*-tyyppi.

Samoin kuin aiemmin käsiteltyjen AP:llisten myös mainittujen partisiippilausekkeellisten NP:iden parafraaseissa, esim. *vanhus, joka viettää viimeisiä päiviään* (166), \emptyset :t (= *kaikki ~ ne*), *jotka jatkavat opintojaan* (167) jne., Px:n viittauskohteena on relatiivilauseen subjekti (*joka, jotka*).

Jos, kuten (165):ssä ja (171):ssä, NP:n edussana on genetiiviattribuutti, relatiivilausekorvaus on kielenhuollon mukaan vähintään epäilyttävä, esim. (169): *alustaansa kiinnittyneiden eläinten suuntautuneet taipumisliikkeet* → **eläinten, jotka ovat kiinnittyneet alustaansa, suuntautuneet taipumisliikkeet* (ks. esim. Ikola 2001, 162).

(171):n NP *kotoaan surmattuna löydetty vanha nainen* poikkeaa muista esimerkkiryhmän NP:istä siinä, että sen osana olevan partisiippilausekkeen *kotoaan surmattuna löydetty partisiippi löydetty* on passiivinen. Parafrasissa

vanha nainen, joka oli löydetty kotoaan surmattuna ero muihin esimerkkeihin näkyy siinä, että Px:n viittauskohdeena oleva relatiivipronomini (*joka*) ei olekaan subjekti, vaan passiivilauseen objekti.

Samoin kuin passiivin 2. partisiipin sisältävä NP (171) on tulkittava myös passiivin 1. partisiipin sisältävä NP, esim.

(178) *sellaisenaan otettava asia,*

jonka parafraseja voivat kontekstin mukaan olla *asia, joka otetaan ~ voidaan ottaa ~ täytyy ottaa* tms. *sellaisenaan*. Tässäkin Px:n viittauskohdeena oleva relatiivilauseen jäsen (*joka*) on objektina.

Kielteinen *-mAtOn*-NP on sillä tavalla kaksikasvoinen, että sen parafrasissa lausekkeen edussanan kanssa samatarkoitteinen relatiivipronomini voi olla myös passiivilauseen objekti. Näin on esim. NP:n

(179) *nimeltään tuntematon sotilas*

parafrasissa *sotilas, jota ei tunneta nimeltään*. Vrt. (172):n NP:hen *sinänsä liikkumattomat kuvauskohteet*, jonka parafrasissa *kuvauskohteet, jotka sinänsä eivätkä liiku* relatiivipronomini on aktiivilauseen subjekti. Tulkinta määräytyy päälinjaltaan verbin (*tuntea, liikkua*) transitiivisuuden tai intransitiivisuuden pohjalta (*-mAtOn*-tyyppistä tarkemmin ja partisiippilausekkeellisista NP:istä lisää Hakulinen–Karlsson 1979, 368–375).

Partisiippilausekkeet *opintojaan jatkavat* (167) ja *itsensä tarpeettomiksi tehneet* (170) ovat verrattavissa AP:hen *ikäisiään älykkäämpi* (177). Nekin edustavat lausekkeita, jotka ovat tulkittavissa ellipsin avulla tai vaihtoehtoisesti geneerisiksi tai distributiivisiksi lausekkeiksi.

Mainitsen tässä vielä seuraavan LA:n materiaalista seuloutuneen yksinäisen esimerkin, jossa Px:n viittauskohde ei ole lausekkeen edussana:

(180) *mistä seuraa ääntä suunnastaan poikkeuttavia taitumisia ja heijastumia.* (LA 9751/134)

Esimerkki osoittaa, että partisiippilausekkeen sisältävän NP:n parafrasissa Px:n viittauskohdeena voi olla muukin kuin aktiivilauseen subjekti tai passiivilauseen objekti. NP:n *ääntä suunnastaan poikkeuttavat taitumiset ja heijastumat* parafrasi on *taittumiset ja heijastumat, jotka poikkeuttavat ääntä suunnastaan*. Siinä Px:n viittauskohde on aktiivilauseen objekti (*ääntä*).

Jos attribuuttina olevan AP:n tai vastaavan partisiippilausekkeen sisältävä NP on predikaatiivina tai predikaatiiviadverbiaalina, Px:n viittauskohde osoittaminen ei ole aivan itsestään selvä asia. LA:n esimerkistö on niukka. Tässä pari lausekontekstillista predikaatiiviesimerkkiä:

(181) -- se on sävyltään nostalginen kuvaus --. (LA 9562/165)

(182) SKP on ollut pitkään kannatustaan menettänyt puolue --. (LA 9571/530)

Kuten tarkasteltavien NP:iden sävylytään *nostalginen kuvaus* (181) ja *kannatustaan menettänyt puolue* (182) parafrasit *kuvaus, joka on sävylytään nostalginen* ja *puolue, joka on menettänyt kannatustaan* osoittavat, Px:n välittömänä viittauskohteena on pidettävä NP:n edussanaa (*kuvaus, puolue*), kuten edellä on tehtykin. Omanlaisenaan Px:n viittauskohteena on tällaisessa tapauksessa myös hallitsevan lauseen subjekti (181):ssä *se* ja (182):ssa *SKP*, koska identiteettipredikatiivi, (181):ssä *kuvaus* ja (182):ssa *puolue*, viittaa siihen. Tällaista viittauskohdetta voitaisiin kutsua Px:n välilliseksi viittauskohteeksi. (181):ssä viitausketju jatkuu anaforisena vielä edeltävään tekstiin.

Vastaavia predikatiiviadverbiaaliesimerkkejä saadaan vaikkapa viimeksi mainittua esimerkkiä (182) muuntelemalla:

(183) SKP on joutunut olemaan kannatustaan menettäneenä *puolueena*.

(184) SKP on todettu kannatustaan menettäneeksi *puolueeksi*.

NP:hen *kannatustaan menettänyt puolue* pätee mutatis mutandis se, mitä on sanottu (182):sta. (181)–(184):n parafraaseissa Px:n viittauskohteena on relatiivilauseen subjekti.

Tässä yhteydessä esitän LA:n esimerkin myös ns. tulorakenteesta (ks. Hakulinen–Karlsson 1979, 98), joka eräissä suhteissa rinnastuu predikatiivin/predikatiiviadverbiaalin sisältäviin lauseisiin:

(185) – – kypsistä marjoista tulee aromiltaan parasta *mehua*. (LA 9761/87)

NP:n *aromiltaan paras mehu* parafrasissa *mehu, joka on aromiltaan paras* Px niin ikään viittaa relatiivilauseen subjektiin (*joka*). Predikatiivien ja predikatiiviadverbiaalien tulkinnasta lisää Hakulinen–Karlsson 1979, 189–199, 211–215 ja siellä mainittu kirjallisuus.

Jos AP tai partisiippilauseke sellaisenaan esiintyy predikatiivina tai predikatiiviadverbiaalina, esim. *Teos on – – teemaltaan ontuva*, (LA 9562/402), *Kantola tyrmää tyylilleen uskollisena – –* (LA 9502/356), AP *tyylilleen uskollinen* ja partisiippilauseke *teemaltaan ontuva* kuuluvat kirjoituksen tähän lukuun vain siinä tapauksessa, että niihin sovelletaan ellipsitulkintaa, jolloin lausekkeeseen lisätään ”heittynyt” Ø-edussana: *tyylilleen uskollinen Ø* (= esim. *ammattiyhdistysjohtaja*), *teemoiltaan ontuva Ø* (= esim. *kokonaisuus*). Luonnollisempaa on ilmeisesti kuitenkin tulkita AP ja partisiippilauseke mitään täydennystä tarvitsemattomiksi kokonaisuuksiksi, jolloin Px:n viittauskohde on lausekkeen ulkopuolella (*Teos on teemaltaan ontuva, Kantola tyrmää tyylilleen uskollisena – –*) eivätkä esimerkit kuulu tähän lukuun, jossa tarkastellaan lausekkeensisäisiä Px:n viittaussuhteita.

Syyinä siihen, että tässä luvussa käsiteltyjä lauseasemasta toiseen liikuteltavia nominaalilausekkeita (aiemmin mainittuja L. Hakulisen esittelemää agenttirakennetta ja Eeva Lindénin lanseeraamia attribuuttirakennetta ja substantii-

virakennetta) on pitkään pidetty lauseenvastikkeina, on alkuaan ollut se, että käsite *lauseke* on ollut tutkijoille tuntematon, kuten tämän luvun alussa on jo mainittu.

Myöhemmin tutkijoita, ja itseänikin nuorena (vrt. Vartiainen 1967, 88), on hämähnyt se, että tässä luvussa tarkasteltujen lausekkeiden parafraaseissa todellakin esiintyy lause (näinhän on myös ns. lauseenvastikkeiden parafraaseissa). Erona on kuitenkin se, että tarkasteltujen NP:iden parafraaseissa (toisin kuin lauseenvastikkeiden parafraaseissa) lause ei ole koko vastine, vaan ainoastaan alisteinen osa siitä.

Tämän on tavallaan huomannut Osmo Ikola *Lauseenvastikeopissaan*, jossa hän on pudottanut lauseenvastikkeiden joukosta mm. mainitut agentti-, attribuutti- ja substantiivirakenteet (1974, 78–85). Kun esim. lauseketta *yhteys, joka metsänomistajilla on metsiinsä*, jonka osana on attribuuttina oleva relatiivilause, vastaa lauseke *metsänomistajien yhteys metsiinsä* (150), niin oikeampaa kuin lauseenvastikkeesta puhuminen (Lindén) olisikin ottaa käyttöön uusi nimitys *lausekkeenvastike*, jos tällaista termiä tarvitaan.

Hakulisen ja Karlssonin lauseopissa kirjoituksen tässä luvussa edellä tarkastellut lausekkeet esiintyvät lausekkeina kuten pitääkin. En kuitenkaan voi pitää näiden lausekkeiden kuvausta kaikilta osiltaan onnistuneena. Sanottu koskee esim. leksikaalistumattomia *-minen-* ja eräitä vastaavia NP:itä, jotka Hakulinen ja Karlsson tulkitsevat lauselähtöisiksi. Tekijöiden omin sanoin: ”Leksikaalistumattomat teonnimet on – – johdettava vastaavista täysistä lauseista” (1979, 391).

Jo intuitiivisestikin ratkaisu tuntuu epäilyttävältä, koska *lause* ja *lauseke* ovat eritasoisia käsitteitä. Lauseke tosin saattaa sisältää lauseen lausekkeiden hierarkiatasossa alempana olevana lausekkeena, kuten kirjoituksen tässä luvussa tarkasteltujen NP:iden parafraasit havainnollisesti osoittavat. Totta on sekin, että lauseke saattaa erityistapauksessa edustua parafrasissa lauseena kuten (164):ssä: *Velvollisuutensa suorittaminen on kunniakasta ~ On kunnia-kasta, että suorittaa velvollisuutensa*. Ensisijaisena parafrasina, kuten edellä olen esittänyt, on kuitenkin pidettävä *se, että* jne. -tulkintaa, joka – toisin kuin *että*-lause – sopii kaikkiin lauseasemiin, joissa *-minen*-NP voi esiintyä (vrt. Hakulinen–Karlsson 1979, 391–).

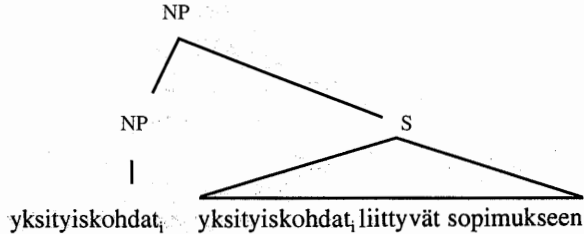
Samaan tapaan kuin *-minen*-NP:t Hakulinen ja Karlsson ovat kuvanneet myös partisiipin sisältävät NP:t. Heidän mukaansa myös partisiipit ”on johdettava transformatorisesti täysistä lauseista” (1979, 371). Heidän kuvauskeinona usein käyttämänsä puut ovat siinä mielessä epähavainnollisia, että vaikka ne osoittavat sellaisia lausekkeiden keskinäisiä rakennesuhteita kuin dominanssi ja konstituenssi, ne jättävät huomiotta sen, ovatko saman noodin suoraan dominoimat konstituentit keskenään neksus-, rinnastus- vai alistussuhteessa (vrt. Hakulinen – Karlsson 1979, 68). Juuri tämä tieto on tässä luvussa tarkasteltujen NP:iden tulkinnassa olennainen, ja se näkyy havainnollisesti

perinteellisemmässä kuvaustavassa, esim. tässä kirjoituksessa noudatetussa.

Otetaan esimerkki Hakuliselta ja Karlssonilta (1979, 371):

a) *sopimukseen liittyvät yksityiskohdat* ~ *yksityiskohdat jotka liittyvät sopimukseen*

b)

Tässä b-kohdan puu kuvastaa tekijöiden mukaan a-kohdan NP:iden syvärakennetta. Kyseessä on siis kokonaisuutena NP, jonka syvärakenteeseen kuuluu lause, joka pinnassakin on näkyvissä relatiivilauseellisessa variantissa. Sitä seikkaa, että syvärakenteenkin lausetta on pidettävä NP:n edussanalle alistettuna, puu ei suoraan paljasta.

Eikö siis pikemminkin ole niin, että sen paremmin *-minen*-nominaaliteet kuin partisiipitkaan eivät sellaisinaan ole suoraan johdettavissa lauseesta, vaan ne edustavat alisteisen lauseen verbin finiittimuotoa eli siis predikaattia? Eihän verbin finiittimuotoakaan yleensä ole kokonainen lause, vaan lauseen osa.

2.3. Viittauskohteet sekalaisia

Seuraavaksi otan tarkasteltavaksi joukon sellaisia Px:n lausekkeensisäisen viittaussuhteen sisältäviä lausekkeita, joista osa on varsin vapaasti, tuskin mikään täysin vapaasti, lauseyhteydestä toiseen liikuteltavia, mutta jotka tässä ja/tai jossakin muussa suhteessa kuitenkin poikkeavat edellä puheena olleista lausekkeista. Näitä ovat ainakin seuraavat neljä tyyppiä, joista aina ensin esitän LA:n lausekontekstillisiä esimerkkejä, jos niitä olen löytänyt.

Tyyppi 1

(186) Tyypillinen impressionistinen muotorakenne on *teema* muunneltuneen, (LA 9741/81)

(187) Mitä vaikutuksia *sodalla* seuraamuksineen oli tieteellisiin perinteisiin? (LA 9861/57)

(188) -- ellei perinnönjättäjällä ole rintaperillisiä eli *lapsia* jälkeläisineen --, (LA 8731/304)

(189) Yksi oli perhekurssi *lapselle* vanhempineen, (LA 9621/187)

Käsitykseni mukaan rakenteet *teema muunneltuneen* (186), *sota seuraamuksineen* (187), *lapset jälkeläisineen* (188) ja *lapsi vanhempineen* (189) on tulkittava NP:iksi, joiden osana on pakollisen Px:n sisältävä komitatiiviattribu-

buutti, esim. *muunnelmineen* (186). Px:n viittauskohde on NP:n edussana, (186):ssa *teema*.

Tarkasteltavien NP:iden komitatiivilauseketta on perinteisesti tulkittu lähinnä kahdella tavalla, esim. *lapset jälkeläisineen* = a) *lapset jälkeläisensä ~ jälkeläistensä kanssa* (esim. L. Hakulinen 1979, 107), b) *lapset ja heidän jälkeläisensä* (Ikola 2001, 36). Ensiksi mainittua parafrasityyppiä lienee pidettävä ensisijaisena mm. sen vuoksi, että se luonnollisimmin sopii myös sellaisten tapausten tulkintaan, joissa komitatiivi-NP:n Px viittaa lausekkeen ulkopuolelle (niistä kohta).

Perinteisessä suomen kielen huollossa on oltu sitä mieltä, että korrektissa kielessä komitatiivi (= komitatiivilauseke) ei ylipäänsä voi esiintyä attribuutina, vaan se on tulkittava verbin määritteeksi eli adverbiaaliksi (Saarimaa 1967, 173–174, 218; Ikola 2001, 36, 164).

Tämä tulkinta sopii hyvin sellaisiin tapauksiin kuin Karl *Marx* ja Henry *Ford*, [!] ovat oppeineen ajasta jäljessä (LA 9571/324), *Elämä* on tässä ja nyt, tänään, iloineen ja suruineen, kaikkine lahjoineen ja ongelmineen (LA 9841/306). Komitatiivi-NP:iden *oppeineen*, *iloineen* jne. luontevimmat parafrasisat ovat *oppiensa kanssa*, *ilojensa jne. kanssa*. Niitä käytettäessä lauseen muu rakenne säilyy sellaisenaan. Tämän käsitystavan mukaan Px:n viittauskohteet *Marx* ja *Ford*, *elämä* ovat lausekkeen ulkopuolisia NP:itä (näissä tapauksissa lauseen subjekteja) eivätkä esimerkit kuulu kirjoituksen tähän lukuun, jossa tarkastellaan lausekkeensisäisiä viittaussuhteita.

Ikolan näissäkin tapauksissa käyttämä tulkinta *A ja hänen B:nsä ~ A ja sen B* on kyllä mahdollinen, esim. *elämä ja sen ilot*, mutta kauempaa haettu, koska tällainen parafraasi edellyttää lauseen kieliopillisen ja informaatorakenteen muuttamista (*elämä on iloineen* → *elämä ja sen ilot ovat*). Tällaista tulkintaa vastaan puhuu sekin, että lauseketta yleensä sitoo sisäinen koheesio sillä tavoin, että lauseke ei liikuteltaessakaan hajoa (Hakulinen–Karlsson 1979, 107). Ikolan tulkinnassa asia on päinvastainen; sillä lauseke (esim. *elämä iloineen*) esiintyy siinä hajotettuna (*elämä on iloineen*). Edustamani näkemyksen mukaan tällöin ei enää ole kyse komitatiivilausekkeen sisältävästä NP:stä, vaan komitatiivilauseke on itsenäinen, adverbiaaliksi tulkittava lauseke.

Komitatiiviattribuutti tapauksina on perinteisessä kielenhuollossa käsitelty sellaisia kuin *Pekka Heikkeineen* ja *johtaja paksuine vatsoineen* (Ikola 2001, 36, 164). Näitä on pidetty järjestään hylättävinä. Tämä on tietenkin ymmärrettävää tapauksessa *Pekka Heikkeineen*, jollei Pekalla ja Heikillä ole mitään sellaista yhteenkuuluvuutta, jota Px normaalisti edellyttää. Sen sijaan voidaan keskustella siitä, miten pitäisi suhtautua *johtaja paksuine vatsoineen*-tyyppiin ilmauksiin, jotka ovat kielenkäytössä tavallisia LA:n materiaalissakin, esim.

- (190) Mustanmullan *vyöhyke* laajoine tasankoineen on maailmankuulua viljelysaluetta, (LA 9791/395)

Tällaisia tapauksia, joissa on kyse ns. erottamattomasta omistuksesta tai sisältyvyysuhteesta, ei kielenhuolto ole hyväksynyt. Esim. *mustanmullan vyöhyke tasankoineen* ei ole tulkittavissa rinnasteiseksi tai summatiiviseksi suhteeksi ≠ *mustanmullan vyöhyke ja ~ ynnä sen tasangot*, vaan esim. seuraavasti: *mustanmullan vyöhyke, joka koostuu laajoista tasangoista* tjs. Rajatapauksina voidaan pitää sellaisia kuin

(191) -- mieli tekisi syödä *herkku kuorineen* [*kala ruotoineen*]. (LA 9572/512)

Mainituissa NP:issä *herkku kuorineen*, *kala ruotoineen* tuskin on kenenkään mielestä vikaa, jos kyseisen herkun syönnissä yleensä jätetään kuori syömättä kuten kalan syönnissä ruodot.

Kielenhuollossa voidaan tietysti edelleen jatkaa entisellä linjalla, koska sellaiset NP:t, joissa komitatiivilauseke on muussa kuin rinnasteisessa tai summatiivisessa suhteessa NP:n edussanaan, aina voidaan korvata muilla ilmauksilla: *johtaja paksuine vatsoineen* → *paksuvatsainen johtaja* ~ *johtaja, jolla on paksu vatsa*.

Toinen mahdollisuus – jos ajattelu pohjautuu dikotomiseen malliin – on hyväksyä se melko yleinen käytäntö, että komitatiivilauseke tulee kyseeseen eräissä muissakin kuin rinnastuksen avulla tulkittavissa tapauksissa, ainakin niissä, joissa komitatiivilausekkeella ja sen edussanalla on sisältyvyysuhte. Tällä en kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki komitatiivin ”villi käyttö” pitäisi hyväksyä.

Kaiken kaikkiaan jako hyväksyttäviin ja ei-hyväksyttäviin tai kieliopillisiin ja ei-kieliopillisiin ilmauksiin on riittämätön, koska se jättää huomiotta väliin jäävät tapaukset, jotka eivät ole täysin hyväksyttäviä tai kieliopillisia, mutta eivät myöskään täysin hylättäviä tai epäkieliopillisia. Niille tarvittaisiin jokin nimitys, esim. *heikosti hyväksyttävä*, *heikosti kieliopillinen* tjs. Vanhaan tällaista käytäntöä on kutsuttu ”huonoksi kieleksi”.

Tyyppi 2

(192) Hän yrittää olla ”*keisari*” omassa talossaan. (LA 9562/381)

(193) Näimme ikkunasta *huoltomiehen* työssään.

(194) Valokuvassa tavallisia asetelmia on *lapsi* vanhempansa vieressä.

(195) Elmeri on tässä työssä *mies* paikallaan.

(196) Jukka Paalasen videonauha Home Video on riemastuttavan oivaltava tutkielma TV-alttareiden *annista* pahimmillaan. (LA 9561/152)

(197) Minusta *tämä* sinänsä, [!] on jo osa vastausta. (LA 9841/362)

(198) -- Jumalan *lapseuteen* sellaisenaan sisältyy Jumalan lahjan vastaan ottaminen --. (LA 9841/312)

Tässä ryhmässä on kyse joukosta vaikeasti luonnehdittavia ja rajattavia paikallissija- ja lokaalirakenneattribuuttitapauksia, joista osa voidaan tulkita toisinkin. Jos lähdetään attribuuttitulkinnasta kuten tässä kirjoituksessa on tehty sijoittamalla esimerkit tähän lukuun, niin voidaan todeta, että tarkasteltavat

NP:t ”*keisari*” *omassa talossaan* (192), *huoltomies työssään* (193), *lapsi vanhempansa vieressä* (194), *mies paikallaan* (195), *TV-alttareiden anti pahimmillaan* (196), *tämä sinänsä* (197) ja *Jumalan lapseus sellaisenaan* (198) ovat korvattavissa muun tyyppisillä attribuutilausekkeen sisältävillä ilmauksilla, esim. *oman talonsa keisari* (192), *työssään oleva huoltomies ~ huoltomies, joka on työssään* (193), *omalla paikallaan oleva mies ~ mies, joka on omalla paikallaan* (195), *tämä sinä ~ sellaisena kuin se on* (197).

Kuten esimerkit osoittavat, tässä tarkastellun tyyppisissä paikallissija- ja lokaalirakenneattribuuteissa tulevat kyseeseen kaikki olosijat (inessiivi, adessiivi ja essiivi). Attribuutilausekkeen Px viittaa dominoivan NP:n edussanaan. Paikallissija-attribuutin sisältävän NP:n edussana joko on konkreettinen substantiivi (192)–(195) tai voisi olla sellainen (196)–(198) (vastaavan abstraktisen edussanan sisältäviä lausekkeita on tarkasteltu edellä tässä luvussa).

Mahdollisuudet, joissa merkitykseltään lokaalinen paikallissijailmaus (tai vastaava postpositioliouseke) voi esiintyä konkreettisen substantiivin attribuutina, ovat rajalliset. Näiden rakenteiden esiintymisehtoja on hahmotellut etenkin Yli-Vakkuri (1970). Ks. myös Hakulinen ja Karlsson 1979, 121–122 ja siellä mainittua kirjallisuutta. Esitettyihin rajoituksiin tarkemmin puuttumatta esitän joitakin huomioita.

Esimerkeistä (192)–(198) esittämiäni attribuuttitulkintoja tuskin voidaan kokonaan falsifioida, vaikka taustalla onkin kummittelemassa toinen tulkinta eli paikallissijailmauksen käsittäminen adverbiaaliksi (tästä ks. esim. Hakulinen–Karlsson 1979, 120–122).

Tässä kirjoituksessa käytetty adverbiaalitulkinna, joka edellyttää sitä, että tarkasteltavien NP:iden lausekejärjestystä voidaan muuttaa (ns. adverbiaalisuudesta, ks. Hakulinen–Karlsson 1979, 122), ei tule kysymykseen sellaisissa tapauksissa kuin (193) *Näimme ikkunasta huoltomiehen työssään* → **Työssään näimme ikkunasta huoltomiehen*, (195) *Elmeri on tässä työssä mies paikallaan* → **Paikallaan Elmeri on tässä työssä mies*.

Sen sijaan sellainen tapaus kuin (192) *Hän yrittää olla ”keisari” omassa talossaan* on kaksiselitteinen, koska lausekejärjestys on muutettavissa esim. seuraavasti: *Hän yrittää omassa talossaan olla ”keisari”*. Paikallissijainen ilmaus *omassa talossaan* on tällöin kiistaton adverbiaali, joksi se on tulkittavissa myös lauseen lopussa esiintyessään, koska tällainen vapaa adverbiaali ei ole sidoksissa tiettyyn paikkaan lauseessa. Sen mukaan, tulkitaanko paikallissijailmaus attribuutiksi vai adverbiaaliksi, lauseen kokonaismerkitys on tietenkin erilainen.

Paikallissija- ja lokaalirakenneattribuutteja, jotka ainakin periaatteessa ovat tulkittavissa adverbiaaliksikin, on perinteisessä kielenhuollossa pidetty ”huonoina” (esim. Ikola 2001, 163–165). Jos moniselitteisyyttä halutaan välttää, niin aina on vaihtoehtoina tarjolla, kuten edelläkin parafraaseista puhuttaessa esitettiin, yksiselitteisiä attribuutti-ilmauksia.

Sitä, miten pienestä asiasta paikallissijailmauksen tulkinta voi riippua, valaiskoon seuraava esimerkki. *A on esimerkki professorista parhaimmillaan*. NP:n *professori parhaimmillaan* lausekejärjestystä voidaan muuttaa teoriassa mutta ei käytännössä, koska silloin puhutaan puuta heinää: **Parhaimmillaan A on ~ *A on parhaimmillaan* (ei muka muuten?) *esimerkki professorista*. Sen sijaan seuraavissa ilmauksissa ei ole mitään vikaa: *Parhaimmillaan A on ~ A on parhaimmillaan esimerkki hyvästä professorista*.

NP:t *TV-alttareiden anti pahimmillaan* (196), *tämä sinänsä* (197) ja *Jumalan lapseus sellaisenaan* (198), joissa ns. paikallissija ei ilmaise paikallisuutta, vaan olotilaa tai olomuotoa, ovat tarkasteltavista NP:istä toisaalta lauseasemasta toiseen vapaimmin liikuteltavissa, toisaalta herkimmin hajotettavissa. Johtuisiko siitä, että nimenomaan essiivitapauksissa sanajärjestyksen muutos, esim. *tämä sinänsä on → tämä on sinänsä* (197) on monesti mahdollinen merkitystäkään olennaisesti muuttamatta, että tällaisia tapauksia ei ole mainittu jälkiattribuuteista puhuttaessa. Vaikkapa sellainen esimerkki kuin *Emme ole eri mieltä asiasta sinänsä* osoittaa, että attribuuttitulkinta voi joskus olla pakollinen, vrt. → **Sinänsä emme ole eri mieltä asiasta*. Harvinaista essiivin esiintyminen jälkiattribuuttina näyttää joka tapauksessa olevan, sillä en tähän hätään keksi esimerkkejä muista kuin *se* ja *sellainen* -sanoista.

Tyyppi 3

(199) Ensimmäinen perussääntö on pitää silmänsä ja korvansa kaikissa tilanteissa avoimna vaikutteille —. (LA 9672/10)

Tämä on ainut varma LA:n aineistosta merkille panemani esimerkki, jossa infinitiivilausekkeeseen (*pitää silmänsä ja korvansa kaikissa tilanteissa avoimna vaikutteille*) sisältyvän Px:n viittauskohde on lausekkeensisäinen, mikä näkyy seuraavasta parafrasitulkinnasta: (se) että Ø (*kukin ~ jokainen*) pitää silmänsä ja korvansa jne. Parafraasiksi sopii myös *-minen*-lauseke *silmiensä ja korviensa kaikissa tilanteissa vaikutteille avoimna pitäminen*, joka voi vapaasti esiintyä myös lauseen alussa.

On kuitenkin olemassa muutakin Px:llisen infinitiivilausekkeen itsenäistä, joskin lauseasemaan nähden rajallista käyttöä, josta esitän seuraavat tapaukset (200–204):

(200) Säästääkö [infinitiivi] jotain lapsilleen? on hyvä kysymys.

Infinitiivilausekkeen *säästääkö jotain lapsilleen?* yksi parafraasi on seuraava: *se, säästääkö* (preesens) Ø (*jokainen*) *jotain lapsilleen*. Lausekkeen kokonaismerkityksen kannalta on hyvinkin mahdollinen myös seuraava modaalisen vivahteen sisältävä tulkinta: pitäisikö Ø:n ~ olisiko Ø:n hyvä säästää jotain lapsilleen? Tällöin olisi kyse nesessiivisestä rakenteesta (ks. 1.1.3.). Tarkasteltavaa rakennetta muistuttaa rakenne *kun olisi mennä tuntoonsa itse kunkin* (56), joka on tullut puheeksi edellä nesessiivirakenteiden erityistapa-

uksena. Erona on se, että mitään todisteita genetiivisubjektin esiintymisestä säästääkö *jotain lapsilleen?* -tyyppisissä lausekkeissa ei ole esitetty.

(201) Tarjolla oli kaksi vaihtoehtoa: tuhлата *rahansa* tai säästää.

Lausekkeen *tuhlata rahansa* parafrasiksi sopii seuraava lauseke: se, että \emptyset (*asianomainen*) tuhlaa *rahansa*. Toinen vaihtoehto on *-minen*-lauseke: *rahojensa* tuhlaaminen.

(202) Hylätä *lapsensa*. On siinäkin ratkaisu!

Tässä tulee vastaan affektiiviseen kielenkäyttöön kuuluva päivittelyä osoittava lauseen veroinen infinitiivilauseke *hylätä lapsensa*. Sen tulkintaan sopii *se, että* -lauseke, joka osoittaa Px:n viittaussuhteen lausekkeensisäiseksi: se, että \emptyset (*joku*) hylkää *lapsensa*. Mahdollinen on myös *-minen*-lauseke: *lapsensa* hylkääminen.

(203) On vastuutonta jättää pieni *lapsensa* yksin pihalle (esimerkki mukailtu Hakuliselta ja Karlssonilta, ks. 1979, 350).

Tarkasteltavan NP:n *jättää pieni lapsensa yksin pihalle* tulkintaan sopivat monet parafrasit: se, että \emptyset (esim. *joku*) jättää pienen *lapsensa* yksin pihalle ~ pienen *lapsensa* pihalle yksin jättäminen (lauseen alussa), että \emptyset jättää pienen *lapsensa* yksin pihalle (lauseen lopussa). Kaikki tulkinnat puhuvat infinitiivin sisältävän geneerisen lausekkeen puolesta, jossa Px:n viittauskohde on lausekkeensisäinen.

Tämä tulkinta voi tulla kyseeseen silloinkin, kun lauseeseen liitetään elatiivimuodossa oleva kokija:

(204) Elmeristä on vastuutonta jättää pieni *lapsensa* yksin pihalle.

Parafrasina voi olla esim. seuraava: Elmeristä on vastuutonta, että \emptyset jättää pienen *lapsensa* yksin pihalle. Jos kokija edustaa muuta kuin kolmatta persoonaa, esim. *Meistä* on vastuutonta jättää pieni *lapsensa* yksin pihalle, puheena oleva tulkinta on pakollinen. Yleisesti ottaen on kuitenkin olemassa vaihtoehtoinen tulkinta. Esim. lauseen *Elmeristä olisi vastuutonta jättää pieni lapsensa yksin pihalle* yksi parafraasi on *Elmeristä* olisi vastuutonta, jos *hän* jättäisi pienen *lapsensa* yksin pihalle. Tällä tavoin käsitettynä esimerkki ei kuulu kirjoituksen tähän lukuun, koska *lapsensa*-sanana sisältämän Px:n perimmäinen viittauskohde (*Elmeristä*), joka edustaa infinitiivin (*jättää*) subjektia, on tarkasteltavan infinitiivilausekkeen (*jättää pieni lapsensa yksin pihalle*) ulkopuolella (vrt. 1.2.5.). Vrt. vielä tarkasteltavan lausetyypin tulkintaan Hakulisen ja Karlssonin lauseopissa (1979, 350).

Kuten ensisijaisina pitämäni parafrasitulkinnat (*se + että*-lause, *se + epäsuora kysymyslause*) osoittavat, tarkastellut infinitiivilausekkeet ((199)–(204)) on yleensä luonnollisinta tulkita geneeriseksi NP:iksi. Parafrasit, joissa on lausekkeen edussanana toimivaa *se*-pronominia määrittävä alisteinen sivulause,

voivat tuoda konkreettisestikin esiin NP:n osana toimivan sivulauseen \emptyset -subjektin (esim. (202):ssa *joku*), joka edustaa lähtörakenteen infinitiivin \emptyset -subjektia.

Lauseketyypin *jättää pieni lapsensa yksin pihalle* ovat Hakulinen ja Karlsson tulkinneet toisin. Siihen sopii heidän mukaansa hyvin oletus ”subjektittomasta VP:stä” syvärakenteessa (1979, 350). Tekijöiden samassa yhteydessä (mp.) käyttämä esimerkki (*Hänen) on hätkähdyttävää *huomata vanhentuneensa* (kursivointi minun) on käsittääkseni tulkittavissa seuraavasti: \emptyset :sta (*kenestä tahansa*) on hätkähdyttävää huomata vanhentuneensa. Tämän yksi parafrasi on \emptyset :sta on hätkähdyttävää (se), että ~ kun *hän* huomaa (sen), että *hän* on vanhentunut. Näin ollen infinitiivilausekkeessa *huomata vanhentuneensa* sen enempää lausekkeen sisältämä infinitiivin objektina oleva (tekijöiden lauseenvastikkeisiin lukema) partisiippirakenne *vanhentuneensa* kuin itse infinitiivilausekekaan eivät ole subjektittomia muussa kuin pintarakennemielessä, sillä partisiippirakenteen semanttista subjektia edustava Px viittaa infinitiivirakenteessa näkymättömän subjektin (parafrasissa *hän*) välityksellä hallitsevan lauseen mahdolliseen elatiivijäseneen. Näin ollen subjekti – silloin kun sillä tarkoitetaan semanttista subjektia eli tekijää – on tarkasteltavassa esimerkissä piilevänä mukana kaikilla mahdollisilla tasoilla (tapahtumajärjestyksessä: *joku* on vanhentunut (lauseenvastiketaso), *joku* huomaa (lauseketaso), *joku* kokee (lausetaso)), vaikka tekijä ei ”normaalilla” tavalla pääse näkymään pintailmauksessa. Tarkasteltavan lauseen pintasubjekti, infinitiivilauseke *huomata vanhentuneensa*, jonka parafraasina lauseen alussa on *-minen*-lauseke *vanhentuneisuutensa huomaaminen*, sen sijaan on näkyvillä. Koska infinitiivilausekkeen *huomata vanhentuneensa* sisältämän Px:n perimmäinen (ei välitön) viittauskohde, lauseen tosiasiallinen tai mahdollinen elatiivijäsen, on lausekkeen ulkopuolella, esimerkin käsittely olisi ollut mahdollista myös kohdassa 1.2.5.

Siitä syystä, että 1. infinitiiviltä jokseenkin täysin puuttuu sijataivutus, juuri edellä tarkastellun tapaiset Px:n lausekkeensisäisen viittaussuhteen sisältävät infinitiivilausekkeet tulevat kyseeseen vain harvoissa lauseasemissa: sen lisäksi, että infinitiivilauseke voi esiintyä lauseyhteydestä irrallisena (kuten (202):ssa tai sanakirjassa) tai lauseyhteyteen vain höllästi liittyvänä (201), se voi esiintyä vain subjektina ja silloinkin tietynlaisessa työnjaossa sijataivutuksellisen *-minen*-lausekkeen kanssa (199), (200), (203). Muissa lauseasemissa *-minen*-lauseke ottaa infinitiivilausekkeen paikan, esim. Keskustelimme *velvollisuutensa suorittamisesta* ~ **suorittaa velvollisuutensa*. Tapauksia, joissa infinitiivilausekkeen sisältämän Px:n viittaussuhde on lauseen- tai lauseenvastikkeensisäinen tai se voidaan käsittää sellaiseksi, on käsitelty edellä luvussa 1.

Tyyppi 4

(205) Samalla hän on sopivasti antanut satikutia myös ministeritovereilleen, itseään *pääministeriä* myöten. (LA 9501/187)

- (206) -- ne voivat aiheuttaa *uhrille* itselleen -- suurta kärsimystä ja haittaa. (LA 9612/402)
 (207) Vastään pullikoinet ovat *yksi [toinen]* toisensa jälkeen lentäneet liikkeestä ulos. (LA 9821/359)
 (208) -- alueelle on noussut *juutalaissiirtokunta* toisensa jälkeen. (LA 9811/313)
 (209) -- käytäväsokkeloissa saa kävellä *kilometrin* toisensa perään --. (LA 9611/287)

Nämä LA:n esimerkit kuvastavat osaltaan Px:llisenä käytettyjen *itse* ja *toinen* -pronominien vaikeasti selvitettäviä käyttötapoja. Tapausten marginaalisuuden vuoksi ja käsittelyn yhtenäistämiseksi otan koko ongelmavyöhyden selvitettäväksi tässä, vaikka tarkasteltaviksi tulevia Px:n viittaussuhteita voidaan, ja tapauksittain saattaa olla luonnollisempaakin, tulkita myös toisin.

Otetaan lauseyhteydestä poimituista ja alustavasti lausekkeiksi tulkituista rakenteista *itseään pääministeriä myöten* (205), *uhrille itselleen* (206), *yksi [~toinen] toisensa jälkeen* (207), *juutalaissiirtokunta toisensa jälkeen* (208) ja *kilometrin toisensa perään* (209) ensin tarkasteltaviksi *itse* + Px -tapaukset.

Px:llinen *itse* on lausekkeissa (205) ja (206) appositionomainen, suhteellisen irrallinen lisä, joka lauseen rakenteen ja olennaisen merkityssisällön kärsimättä voitaisiin jättää pois.

Erikoista lausekkeisiin yleensä verrattaessa on se, että Px:llinen *itse* voi esiintyä viittauskohteensa ((205):ssä PP:n osa, (206):ssa lausekkeen edussana) edessä tai jäljessä, tosin – ainakin esimerkeissä – erimerkityksisenä. PP:n *itseään pääministeriä myöten* (205) parafrasiksi sopii *jopa pääministeriä myöten*, NP:n *uhrille itselleen* (206) parafrasiksi taas *uhrille henkilökohtaisesti*.

Jälkimmäinen tulkinta tulee kyseeseen myös silloin, kun lauseke on hajotettu, esim. Testamentin *tekijän* on *itsensä* [= henkilökohtaisesti] allekirjoitettava testamentti (LA 9731/107), jolloin Px:n viittaussuhde (tässä viittauskohteena nesessiivirakenteen subjekti) ei enää ole lausekkeensisäinen.

Itse-pronominin tarkasteltavassa käytössä on erikoisuutena sekin, että – toisin kuin muissa sijoissa – nominatiivissa siihen ei liity Px:ää: *itse pääministeri ~ pääministeri itse*. Tämä vaihtoehto tulee kyseeseen kaikissa niissä lauseasemissa (subjekti, predikatiivi, osaksi objekti), joissa lausekkeen edussana (tässä *pääministeri*) on nominatiivissa. *Itse*-sanasta ks. myös A. Hakulinen 1982.

Vaikka edellä *pääministerille itselleen ~ itselleen pääministerille* -tyypiset rakenteet on tulkittu lausekkeiksi, niin tätä ratkaisua ei ehkä voida pitää itsestäänselvyytenä (vrt. siihen, mitä Vilkun lauseopissa (1996, 210) on sanottu prototyypin apposition ja sen viitelausekkeen välisistä suhteista).

Kun edellä puheena ollut Px:llinen *itse* on ilmauksessa tavallaan turha, tosin Px:n viittauskohteen merkitystä fokusoiva, niin *toinen*-pronominin tarkasteluun tulevassa käytössä taas pronominiin liimautunut Px saattaa tuntua

ylimääräiseltä, niin että se voisi jäädä poisikin (*yksi toisensa jälkeen* (207) → *yksi (aina) toisen jälkeen*) tai tulla korvatuksi Px:llisen *toinen*-lausekkeen edusosan toistolla (*kilometrin toisensa perään* (209) → *kilometrin kilometrin perään*).

Tässä kirjoituksessa alustavasti käytettyä *toinen toisensa* -rakennetyypin tulkintaa voi perustella esim. sillä, että kun rakenteen parafrasi voi olla lauseke, esim. (207):ssä *yksi toisensa jälkeen* = *vuorotellen*, niin miksi ei itse rakennekin. Sama huomio – kun esim. lauseessa *Lapset puhuivat toinen toiselle* rakenne *toinen toiselle* = *toisilleen* – saattaa houkuttaa tulkitsemaan *toinen toisensa* -rakennetyypin kiteytyneeksi sanonnaksi, jonka osien suhteet voi jättää analysoimatta (vrt. nominativus ja partitivus absolutusten tulkintaan Hakulisen ja Karlssonin lauseopissa, 1979, 204).

Yksi *toinen toisensa* -tyyppisen rakenteen kuvaustapa on lauseen pohjalta lähteminen. Rakennetta voidaan pitää elliptisenä lauseena, joka toisaalta täydentyy lauseesta, jonka upotteena se on, toisaalta osaltaan täydentää lausetta. Esimerkissä *Lapset puhuivat toinen toiselle* NP:llä *toinen* on viite-NP *lapset*, jonka merkitystä se modifioi. Rakenteesta *toinen toiselle* puuttuu predikaatti, koska se ilmenee hallitsevasta lauseesta. Upotteen NP *toiselle* taas puuttuu emolauseesta *Lapset puhuivat*, vaikka tämäkin tarvitsee tällaisessa tapauksessa täydennyksekseen adverbiaalinen (vrt. *Lapset puhuivat toisilleen*). Näin ollen voidaan katsoa, että kyseessä on kahden peräkkäisen lauseen (*Lapset puhuivat*. *Toinen (lapsi) puhui toiselle*) yhteen sulautuminen. Luonnollinen parafrasi olisi myös *Lapset puhuivat siten, että toinen puhui toiselle* (tavan ilmaisu *siten* sisältyy upotteen merkitykseen). Upotetusta lauseesta on tämän tulkinnan mukaan yhdysrakenteeseen jäänyt vain subjekti ja adverbiaali.

NP:n *toinen* viite-NP on äsken mainitussa esimerkissä kuten myös (207):ssä subjekti, mutta se voi olla muukin lauseenjäsen siinä tapauksessa, että Px:llinen konstituenti on PP. Esim. lauseessa *Lapset katselivat valokuvia, yhtä ~ toista toisensa jälkeen* viite-NP *valokuvia* on objekti. Jos lause tulkitaan puheena olevaan tapaan yhdysrakenteeksi, niin ”tynkälauseeseen” *yhtä toisensa jälkeen* on edeltä kokonaan noudettava puuttuvan predikaatin lisäksi myös puuttuva subjekti.

Jos *toinen toistaan* -rakenne hajotetaan – tämä on mahdollista esim. seuraavanlaisessa tapauksessa: Hyvässä parisuhteessa *toinen* auttaa *toistaan* – Px:n viittauskohde on kiistatta lauseen- mutta ei lausekkeensisäinen.

Rakennetyyppi *juutalaisiiirtokunta toisensa jälkeen* eroaa rakennetyypistä *toinen toisensa* muutamissa suhteissa: Ensinnäkin se vaikuttaa hajottamattomalta, niin että se lauseasemasta toiseen liikuteltaessa pysyy yhtenä kokonaisuutena. Tämä on normaalin lausekkeen tuntomerkki. Kieliopilliselta funktioltaan puheena oleva lauseke voi olla paitsi subjekti, kuten (208):ssa, ja OSMA, kuten (209):ssä, myös muunlainen adverbiaali tai objekti. Toiseksi,

tarkasteltava lauseke on *toinen toistaan* -rakennetta itsenäisempi. Sillä ei lauseen rakenteessa ole mitään viitelauseketta, vaan oma selvä funktio, jota lausekkeen edussana ((208):ssa *juutalaissiirtokunta*, (209):ssä *kilometrin*) voisi olla yksinäänkin edustamassa. Kolmanneksi, tarkasteltava lauseketyyppi näyttää olevan sillä tavalla rajoittuneempi kuin *toinen toisensa* -tyyppi, että Px:llisenä alakonstituentina tulee kyseeseen vain PP.

3. Viittaussuhde lauseen tai konjunktion rajan ylittävä

Eräissä Setälän Suomen kielen lauseopin painoksissa (esim. 1919, 75) on pelkän 3. p:n Px:n käytöstä mm. esimerkit *Akka* lähti pois, kun miehensä tuli kotiin ja Ei *hän* taida. Mutta *isänsä* kyllä taitaa (kursivoinnit tämän kirjoittajan). Tällä käytännöllä, jossa pelkkä 3. p:n Px viittaa yli lauseen (sivu- tai päälauseen) rajan, on enimmäkseen läntinen (lähinnä hämäläinen) murretausta, kuten Palander on selvittänyt. Käytäntöä on kirjattu runsaasti 1800-luvun kirjakielestä, tosin eri kirjoittajilta yleisyydeltään vaihtelevana: niukahkosti esim. Aleksis Kiveltä, enemmän esim. Elias Lönnrotilta (tarkemmin Palander 1998, 533–539 ja siellä mainittu kirjallisuus, erityisesti Häkkinen 1994).

Matti Sadeniemen tarkistamista Setälän Suomen kielen lauseopin painokista Setälän mainitut esimerkit puuttuvat (esim. Setälä 1973, 87–88). Tämä johtuu siitä, että suomen kielen huollossa on pyritty vakiinnuttamaan kanta, jonka mukaan pelkän 3. p:n Px:n viittauskohde ei saisi sijaita lauserajan takana (ks. esim. Penttilä 1963, 123–125), vaan +inhimillinen-viitteisissä tapauksissa olisi yleiskielessä käytettävä Px:n lisäksi persoonapronominin genetiiviä (*hänen, heidän*).

Lindénin mukaan (1963, 68–69) pronominitoman rakenteen hylkäämisen syynä olisi ollut ruotsin kielen vaikutus (*hans son* → hänen poikansa, *sin son* → poikansa). Toisena syynä, kuten Palander on arvellut (1998, 543), on voinut olla rakenteen tulkitseminen vain maaseudun kielenkäyttöön kuuluvaksi ahdasalaiseksi murrepiirteeksi, koska se ei ole saanut jalansijaa esim. helsinkiläispuhekielessä.

Tässä ei kielen deskription kannalta kuitenkaan ole koko totuus, sillä edelleen tavataan seuraavanlaista käytäntöä (kursivoinnit tämän kirjoittajan):

- (210) Vuosia myöhemmin sama laivapoika on *kapteenina* ja mukana on poikansa. (Palander 1998, 532)
- (211) Vanhempana poikana *Eesau* piti huolta, että *isänsä* piti hänestä enemmän. (Palander, mp.)
- (212) *Presidentti* on henkilökohtaisesti sanoutunut [!] irvailun ymmärtäjäksi, mutta kansliansa väki ei vaikuta humanisteista kootulta. (Palander, mp.)

Palander (mp.) on todennut, että tällaista käytäntöä löytyy nykyään etenkin lehtikielestä, mutta ei se kokonaan näytä kadonneen runokielestäkään. Sellainen virren katkelma kuin Kaikki loppuu aikanaan, / *armons*a ei milloinkaan on tietysti muisto nykysuomea varhemmasta kielenkäytöstä (ks. myös Palander 1998, 543), mutta seuraava esimerkki on nykyistä käyttölyriikkaa:

(213) -- ja polte, joka sieluansa korventaa, se on vain, vain rakkaus (kuultua laulelmatekstiä).

Mainittua suomen nykyistä yleiskieltä koskevaa sääntöä, että pelkän 3. p:n Px:n viittaussuhde on lauseensisäinen, voidaan pienin poikkeuksin, joista osa oli edellä puheena, pitää edelleen pääsääntönä, koska myös lausekkeensisäiset viittaussuhteet, joita kielenhuollossa ei ole juurikaan käsitelty, mutta joita on kuvattu edellä luvussa 2, ovat valtaosaltaan samalla myös lauseensisäisiä. Poikkeuksena on kuitenkin se, että jotkut lausekkeet, selvimpänä esimerkkinä sanakirjasta tavattava geneerinen lauseketyyppi *suorittaa velvollisuutensa*, voivat esiintyä itsenäisinäkin, kokonaan normaalin lauseyhteyden ulkopuolella.

Kielenhuoltajien toisena silmätikkuna, jossa pelkän 3. p:n Px ei tosin ylitä lauseen rajaa, vaan ainoastaan konjunktion rajan, on viime aikoina ollut tyyppi *Elina* ja miehensä, jonka Palander on selittänyt edellä puheena olleen *Miehensä tuli* -tyypin laajentumaksi (1998, 531–532, 543). Pari esimerkkiä (kursivoinnit tämän kirjoittajan):

(214) Äsken oli *pääministerin* ja avovaimonsa puheenvuoro. (Palander 1998, 532)

(215) Koivisto kutsui *Arvon* ja vaimonsa linnan juhliin. (Palander, mp.)

Kuten esimerkit osoittavat, tarkasteltava rakenne voi esiintyä muunakin lauseenjäsenenä kuin subjektina. Tällöin Px:n viittaussuhteen tulkinnassa saattaa tulla vastaan teoreettinen kaksiselitteisyys: esim. viittaako Px (215):ssä objektiin (*Arvon*) vai subjektiin (*Koivisto*)? Jos kirjoitetussa kielessä halutaan selvemmin viitata objektiin, yksi ratkaisu on lisätä ilmaukseen mukaan persoonapronominin genetiivi (*hänen* vaimonsa). Ks. Koivusalo 1984. – Toisaalta, nimenomaan puhekieltä ajatellen, subjektiasemainen *Elina ja miehensä* on yksiselitteisempi kuin *Elina ja hänen miehensä*, koska esim. sormella osoittaminen *hänellä* voidaan tarkoittaa jotain muuta naista kuin Elinaa.

Kaiken kaikkiaan nykyisen kielenhuollon suositus *Elina ja miehensä* → *Elina ja hänen miehensä* lienee useimpien suomalaisten intuition mukainen. Yleisemmän rakenteen rinnalle on muutenkin kielen uudismuodosteisiin myönteisesti suhtautuvassa lehtikielessä vallannut vähäisen elintilan uudennos *Elina ja miehensä*. Aika näyttää, onko tällä sinänsä näppärällä rakenteella ekspansioikyvä vai jatkaako se, minkä jatkaa, elämäänsä lehtikielen kuriositeettina.

Oma ongelmansa ovat sellaiset vertailurakenteet, joihin sisältyvässä pelkän 3. p:n Px:n viittaussuhteessa konjunktion *kuin* ylitys on nykykielessäkin

pikemmin sääntö kuin poikkeus. LA:n aineistossa on seuraavanlaista esimerkistöä:

- (216) – – uudesta *maailmanjärjestyksestä* tulisi parempi ja oikeudenmukaisempi kuin edeltäjästään. (LA 9572/46)
- (217) *ne* tупpaavat olemaan kiinnostuneempia omasta kuin vaimonsa ulkonäöstä. (LA 9672/56)
- (218) Näin *naiset* eivät ole EY-maissa yhtä itsellisiä kuin suomalaiset *kanssasisarensa*. (LA 9622/88)
- (219) Toisin kuin naapurinsa *Uruguay* [!] hoitelee kuitenkin velan maksuja tunnollisesti. (LA 9522/291)

Rakenteet edustavat kolmea tyyppiä: *yhtä itsellinen kuin B:nsä, parempi kuin B:nsä* ja *toisin kuin B:nsä*.

Jos mainittujen vertailurakenteiksi käsitettyjen esimerkkien ((216)–(219), ks. lisäksi (59), (115) ja (176):n eräät parafrasisit), tulkinnassa lähdetään ellipsiselityksen pohjalta, kuten Hakulinen ja Karlsson ovat esittäneet tyyppien *yhtä itsellinen kuin B:nsä* ja *parempi kuin B:nsä* osalta (1979, 139–141), niin *kuin*-konstruktion on katsottava edustavan syvärakenteen lausetta, joka on täydennettävissä pintalauseen muusta osasta käsin, esim. (215):n *kuin suomalaiset kanssasisarensa* → *kuin suomalaiset kanssasisarensa (ovat itsellisiä)*.

Ilmeisesti tämäntapaiseen tulkintaan, jossa Px:n viittauksen katsotaan ylittävän lauseen rajan, perustui nelisenkymmentä vuotta sitten se Eeva Lindénin pohdinta, pitäisikö kielenhuollossa antaa myöten sille kansanomaiselle käytännölle, että ”vaillinaisessa komparatiivilauseessa” olisi hyväksyttävä aiemman kieliopin edustuksen rinnalle, esim. *Hän on eurooppalaisempi kuin hänen aikalaisensa* myös ilmaustyyppi *Hän on eurooppalaisempi kuin aikalaisensa*, jossa pelkkä 3. p:n Px viittaa *kuin*-konjunktion yli ”päälauseen subjektiin” (Lindén 1963, 86–88). Myöhemmin Lindénin ehdotus lienee hyväksytty sellaisenaan päätellen esim. siitä, mitä Terho Itkonen on esittänyt kielioppaasaan. Siinä (1997, 78) on mainittu rinnakkaisina tyypit *Poika on jo pitempi kuin isänsä* ja *Poika on jo pitempi kuin hänen isänsä*. (Ks. myös Palander 1998, 530–531.)

Seuraavantaipaisen LA:n esimerkin tulkitseminen vertailurakenteeksi ei ole kiistatonta:

- (220) Alkueristä jatkoon pinkoivat kevyesti niin DDR:n vauhtikaksikko Marita Koch ja Marlies Göhr kuin pahin kilpailijansa USA:n Evelyn Ashford. (LA 9581/328)

Syynä on se, että (220):n edustaman rakennetyypin *niin A kuin B:nsä* parafrasisiksi sopii paitsi *yhtä hyvin A kuin B:nsä* myös *sekä A että B:nsä*.

(213)–(215):n tyyppisistä vertailurakenteista on lisätietoa Hakulisen ja Karlssonin lauseopissa (1979, 139–142). Sieltä selviää epäsuorasti sekkin, että kielessä on olemassa muunkin kuin LA:n materiaalista löytyneiden tyyppisiä

kuin-konstruktion sisältäviä kirjoituksen tähän kohtaan kuuluvia vertailurakenteita, esim.

(221) *Pekka on samanlainen kuin isänsä.* (Hakulisen ja Karlssonin esimerkki muunneltuna, ks. 1979, 139)

Vertailurakenteen tyyppinä tässä siis *samanlainen kuin B:nsä*.

Kirjoituksen tässä luvussa puheeksi tulleiden vertailurakenteiden kuvaus, jossa ellipsisitulkinta on yksi vaihtoehto, ei ole itsestään selvä asia. Kun esim. vertailurakenteet *ikäisiään älykkäämpi nuori* ja *ikäisiään älykkäämpi* on luonnollista tulkita Px:n lausekkeensisäisen viittaussuhteen sisältäviksi lausekkeiksi, kuten edellä on tehtykin (ks. (176) ja (177)), niin voi herätä kysymys, miksi eräät näiden lausekkeiden parafrasit, esim. *nuori, joka on älykkäämpi kuin ikäisensä* / *se, joka on älykkäämpi kuin ikäisensä*, pitäisi tulkita toisin. Näidenkään tulkitsemiseen ei välttämättä tarvita transformatorista suhdetta täydellisempään *kuin*-lauseeseen. Tällaisen suhteen olemassaoloa Hakulinen ja Karlsson ovat lauseopissaan toisaalla puoltaneet, toisaalla itsekin epäilleet (ks. 1979, 141, 326–327).

Tässä on taas esimerkki pelkän 3. p:n Px:n viittaussuhteen sisältävistä suomen synteettisistä rakenteista, joiden kuvaaminen ei tahdo kaikin puolin onnistua minkään alun perin toisenlaisia kieliä varten kehitetyn kielioppimallin avulla.

4. Lopuksi

Otan vielä puheeksi kaksi suomen kielen 3. p:n Px:n viittaussuhteisiin liittyvää teemaa, jotka mielestäni ansaitsisivat lisäselvitystä, mutta jotka tämänkertaisen tehtävänrajaukseni vuoksi ovat jääneet syrjään.

Toinen koskee sen selvittämistä, missä kulkevat rajat seuraavan tyyppisten ilmausten käytön välillä: pelkkä Px:llinen sana (esim. *salaisuutensa*) / *hänen ~ heidän* + Px:llinen sana (esim. *hänen salaisuutensa*) / *sen ~ niiden* + Px:tön sana (esim. *sen salaisuus*). Jos olisi niin, että mainituilla ilmaustyypeillä on selvät rajat, lisäselvittely tuskin maksaisi tutkimisen vaivan. Mutta kuten tässäkin kirjoituksessa on todettu ja perinteisesti esim. kielenhuollossa on osoitettu, näin ei ole, vaan puheena olevien ilmaustyyppien käyttö on osaksi limittäistä.

Rajavyöhykkeillä on keskenään kilpailevia ilmauksia, niin että välistä on vaikea ratkaista, olisiko paikallaan sallia varianttien vapaa vaihtelu vai pitäisikö yleiskielessä käyväksi suosittaa toista varianttia toisen tai yhtä muiden kustannuksella. Tällaisia, lähinnä kunkin tutkijan omaan intuitioon ja tietoon perustuvia suosituksia on etenkin kielioppaissa runsaasti annettu. Asian tarkemmaksi selvittämiseksi tarvittaisiin myös laajaan tutkimusmateriaaliin ja toisaalta kielenkäyttäjien intuitioiden vertailuun perustuvaa tutkimusta.

Toinen tarkoittamani tutkimusaihe on Penttilän kieliopissaan mainitsema ja tässä kirjoituksessa huomiota vaille jätetty tapaus, jossa 3. p:n Px esiintyy täysin leksikaalistuneena aineksena, ilman minkäänlaista viittaussuhdetta mihinkään (esim. *tosiaan*, ks. Penttilä 1963, 125–126).

LA:n kielimateriaalin pohjalta näyttää siltä, että selvää rajaa 3. p:n Px:n viittauksellisen ja viittauksettoman käytön välillä ei ole olemassa, vaan kyseessä on eräänlainen jatkumo, joka johtaa tyypillisistä viittaussuhteista epätyypillisten kautta tapauksiin, joissa viittaussuhdetta ei ole olemassa.

Näin ollen tarkastelu ilmeisesti kannattaa laajentaa koskemaan myös 3. p:n Px:n viittaussuhteen toista osapuolta eli kaikkia niitä ilmauksia, joihin 3. p:n Px ylipäänsä voi liittyä. Tarkastelun yhteydessä voisi tarkemmin luonnehtia 3. p:n Px:n viittaussuhdetta, jota tässä kirjoituksessa on käytetty apriorisena käsitteenä. Tällä tavoin ymmärrettyä 3. p:n Px:n distribuutiota olen kaa-vaillut seuraavan kirjoitukseni aiheeksi.

LÄHTEET

- ALHONIEMI, ALHO 1975: Eräistä suomen kielen paikallissijojen keskeisistä käyttötavoista. *Sananjalka* 17.
- FU 8. Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum. Jyväskylä.
- HAKANEN, AIMO 1972: Normaalilause ja eksistentiaalilause. *Sananjalka* 14.
- 1996: Lausetyyppikuvauksen kriteereistä. *FU* 8, Pars IV. Jyväskylä.
- HAKULINEN, AULI 1982: *Itse*-sanankäytöstä ja käytöstä. *Virittäjä* 86.
- 1983: Subjektikategoria vai nominaalijäsenten subjektimaisuus? *I Nykysuomen rakenne ja kehitys*. Näkökulmia kielen rakenteisiin. Toimittaneet AULI HAKULINEN ja PENTTI LEINO. Tietolipas 93. Pieksämäki.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350. Jyväskylä.
- HAKULINEN, AULI – OJANEN, JUSSI 1976: *Kielitieteen ja fonetiikan termistöä*. SKST 342. Forssa.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Keuruu.
- HUUMO, TUOMAS – PERKO, JARI 1993: Eksistentiaalilause lokaalisuuden ilmaisijana. *Virittäjä* 97.
- HUUMO, TUOMAS 1994: Lokaalisen ja habituiivisen adverbiaalin vaikutusalaosuhteet eksistentiaalilauseessa. *Virittäjä* 98.
- 1997: Partitiivisubjekti ja tilajatkumot. *Sananjalka* 39.
- 1999: Kieltolauseen partitiivisubjektin semantiikkaa. *Sananjalka* 41.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen*. Suomen kirjakielen historia. Helsinki.
- 2000: Idiomien määrittelyä. LÄHDEMÄKI, EEVA & YVONNE BERTILLS (toim.): *Juhlakirja Mauno Kosken 70-vuotispäivän kunniaksi 21.2.2000*. Åbo.
- IKOLA, OSMO 1972: Kirjakieli ja puhekieli, yleiskieli ja murre. *Sananjalka* 14.
- 1974: *Lauseenvastikeoppia*. Nykysuomen lauseenvastikkeiden ja niihin verrattavien rakenteiden selvittelyä. Tietolipas 76. Helsinki.
- 2001: *Nykysuomen opas*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 65. Turku. (*Nykysuomen käsikirjan* supistettu seuraaja.)
- ITKONEN, TERHO 1997: *Kieliopas*. 6. painos. Sulkava.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1982: Lauseoppia nykysuomeksi. *Virittäjä* 86.
- KOIVUSALO, ESKO 1984: Naistenlehtien ”Aatami ja emäntänsä”. *Kielikello* 2/1984.
- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. SKST 370. Jyväskylä.
- LAITINEN, LEA 1992: *Välttämättömyys ja persoona*. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia. SKST 569. Jyväskylä.
- 1995: Nollapersoona. *Virittäjä* 99.

- LEINO, JAAKKO 1999: Mitä tarkoittaa se, että? *Se*-pronominista subjektina ja objektina toimivan *että*-lauseen yhteydessä. *Virtittäjä* 103.
- LEINO, PENTTI & al. 2001 = PENTTI LEINO, ILONA HERLIN, SUVI HONKANEN, LARI KOTILAINEN, JAAKKO LEINO, MAIIA VILKKUMAA: *Roolit ja rakenteet*. Henkilöviitteinen allatiivi Biblian verbikonstruktioissa. SKST 813. Jyväskylä.
- LINDÉN, EEVA 1963a: Possessiivisuffiksien viittaussuhteista. *Omaa ja vierasta*. Kirjoituksia kielenkäytön alalta. Tietolipas 31. Helsinki. (Aiemmin *Verba docent* 1959.)
- 1963b: Kolmannen persoonan possessiivisuffiksien tehtävistä suomen kirjakielissä. *Omaa ja vierasta*. Kirjoituksia kielenkäytön alalta. Tietolipas 31. Helsinki. (Aiemmin *Virtittäjä* 1962.)
- NS = *Nykysuomen sanakirja* 1964. Neljäs painos. Porvoo.
- PALANDER, MARJAITA 1998: Kolmannen persoonan omistusliitteen ei-refleksiivinen käyttö. *Virtittäjä* 102.
- PENTTILÄ, AARNI 1957: *Suomen kielioppi*. Porvoo.
- 1963: *Suomen kielioppi*. Toinen, tarkistettu painos. Porvoo.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja* 1995. 3. painos. Helsinki.
- SAARIMAA, E. A. 1967: *Kielenopas*. Tarkistanut Paavo Pulkkinen. 7. painos. Porvoo.
- Sananjalka*. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Turku.
- SETÄLÄ, E. N. 1919: *Suomen kielen lauseoppi oppikouluja varten*. Yhdeksäs painos. Helsinki.
- 1973: *Suomen kielen lauseoppi*. Kuudestoista painos. Tarkistanut Matti Sadeniemi. Keuruu.
- SIROINEN, MARI 2001: *Kuka pelkää, ketä pelottaa*. Nykysuomen tunneverbien kielioppia ja semantiikkaa. SKST 844. Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia.
- VARTIAINEN, PENTTI 1967: Verbien nominaalirakenteista. *Sananjalka* 9.
- VESIKANSA, JOUKO 1974: Temporaalirakenteen futurista. *Virtittäjä* 78.
- WIIK, KALEVI 1983: Mikä lauseenvastike on? *I Nykysuomen rakenne ja kehitys*. Näkökulmia kielen rakenteisiin. Toimittaneet AULI HAKULINEN ja PENTTI LEINO. Pieksämäki. (Alkuaan *Virtittäjä* 1981.)
- VILKUNA, MARIA 1996: *Suomen lauseopin perusteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Helsinki.
- Virtittäjä*. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1970: Konkreettisen substantiivin paikallissija-attribuutti suomen paikallissijajärjestelmässä. *Sananjalka* 12.

PENTTI VARTIAINEN: *Referent relations of the third person possessive suffix in the standard Finnish language*

There are short presentations of the subject under discussion in this paper to be found in Finnish grammars and grammar guides, as well as in some lengthier expositions (Linden 1963a, b; Palander 1998). Because information on research is so scattered in many publications, nor does it yet cover all cases of referent relations of the 3rd person possessive, this paper will endeavour to provide a more systematic and accurate picture of the situation. The enquiry will be restricted to 3rd person possessive referent relations only, and even these will be limited to the target referents of the suffix. The basic material used here is taken from printed standard language texts of the Syntax Archives (LA), in which there are almost 5,000 examples.

The basic linguistic material for analysis is founded on traditional concepts of syntax, and has been complemented with the help of some newer linguistic models. Of the target referents of the 3rd person possessive alone a significant proportion are hidden in such a way that the possessive target referent is missing from the surface structure. Usually such target referents are the semantic subject of a passive clause, the 0-subject of a generic clause and the 0-member of a generic phrase. In order to "find" the hidden target referents, a semantic interpretation of the expression and also consideration of the pragmatic factors related to the linguistic situation along with even wider pragmatic aspects, are needed. In practice such target referents have often been revealed with the help of paraphrased interpretation. Certainly, the hidden subject of a passive clause can not be separately determined in the standard language.